

Kosteikkojen ja luonnon monimuotoisuuden yleissuunnittelun arviointi ja kehittäminen viljelijöiden kokemusten avulla

Koivuranta, Riina

Laurea-ammattikorkeakoulu
Laurea Hyvinkää

Kosteikkojen ja luonnon monimuotoisuuden yleissuunnittelun
arviointi ja kehittäminen viljelijöiden kokemusten avulla

Riina Koivuranta
Kestävän kehityksen ko
Opinnäytetyö
Toukokuu, 2009

Riina Koivuranta

Kosteikkojen ja luonnon monimuotoisuuden yleissuunnittelun arviointi ja kehittäminen viljelijöiden kokemusten avulla

Vuosi 2009

Sivumäärä 48

Kosteikkojen ja luonnon monimuotoisuuden yleissuunnittelulla tarkoitetaan vesiensuojelun ja luonnon monimuotoisuuden hoidon suunnittelutyötä, jonka tarkoituksena on kartoittaa valittuun maatalousalueella ympäristötuen erityistuin perustettavia ja hoidettavia kohteita. Tähtöna on suunnitteluprosessi, johon suunnittelijöiden lisäksi hallinnon asiantuntijat sekä viljelijät, maanomistajat ja yhdistystysten edustajat tuovat oman panoksensa ja näkemystensä. Keskeisenä periaatteena on ympäristötuen hallinnollisen sujuvuuden sekä viljelijöiden, viranomaisten ja neuvöjien välisen yhteistyön tehostaminen.

Tässä toimintatutkimuksessa esitellään alueellisten ympäristökeskusten ja muiden maatalouden ympäristösuojelun toimijöiden toteuttamaa kosteikkojen ja luonnon monimuotoisuuden yleissuunnittelua. Lisäksi osoitetaan millainen on viljelijöiden rooli suunnitteluprosessissa. Opinnäytetyön toiminnallisessa osassa tehtiin Pirkanmaan ympäristökeskuksen toimeksiantona selvitys, jonka päätavoitteena oli tarkastella kuinka kosteikkojen ja luonnon monimuotoisuuden yleissuunnitteluprosessit ovat tähän mennessä toteutuneet ja kuinka prosesseja voidaan edelleen kehittää. Selvityksen näkökulma rajattiin koskemaan viljelijöiden yleissuunnittelukokemuksia ja ensisijaisesti se rakentui viljelijöiden yleissuunnittelukokemuksia koskevan kyselyn pohjalle. Kyselytutkimuksen lisäksi selvityksessä käytetty aineisto koostui tarkasteluun valittujen suunnittelualueiden yleissuunnitelmaulkaisuista sekä alueellisten ympäristökeskusten kokouksista. Saatujen tulosten perusteella muodostettiin yleissuunnittelun vaikuttavuutta tehostavia kehitysehdotuksia.

Selvityksen tulokset ja laaditut kehitysehdotukset koottiin julkaisuun, joka julkaistaan Pirkanmaan ympäristökeskuksen raporteja sarjassa. Työn toimeksiantaja ja yhteistyökumppanit olivat tyytyväisiä julkaisuun. Tuloksia tullaan hyödyntämään yleissuunnittelun kehittämistyössä.

Asiasanat maanviljelijät, yleissuunnitelmat, vesiensuojelu, luonnon monimuotoisuus, kosteikot

Riina Koivuranta

Evaluating and developing regional planning for wetlands and biodiversity through farmers' experiences

Year	2009	Pages	48
------	------	-------	----

Regional planning for wetlands and biodiversity is a planning method that is used to map areas that enhance water conservation and biodiversity in agricultural landscapes. The objective is to increase active collaboration between various actors in implementing the agri-environmental aid. One of the main objectives in regional planning is a communicative process in which planners, other experts in the administration as well as farmers, land owners and representatives of professional societies can bring their input and view. The central principle is to improve the administrative process of environmental aid and the co-operation between farmers, authorities and consultants.

The aim of this thesis was to introduce regional planning for wetlands and bioversity as well as portray the developing process that was taken in order to further improve the regional planning process. The purpose of the developing process was to assess how regional planning has been conducted in the past and what actions are needed to further improve the planning process in the future. Evaluation was primarily based on a survey conducted on farmers in five regional planning areas. In addition to the survey, the empirical data consisted of published regional plans and meetings held between four Regional Environment Centres. Development proposals which intensify the effectiveness of general planning were presented on the basis of the results obtained.

The results of the survey and the given development proposals were collected in a publication which was published in the Regional Environmental Publication series of Pirkanmaa Environment Centre. The principal of the work and partners in cooperation were satisfied with the publication and the acquired results. The results will be utilised in the development of regional planning.

Key words farmers, regional planning, water conservation, biodiversity, wetlands

Sisällys

1	Johdanto.....	5
2	Kosteikkojen ja luonnon monimuotoisuuden yleissuunnittelu	6
2.1	Yleissuunnittelun tavoitteet.....	8
2.2	Yleissuunnitteluprosessi.....	9
2.2.1	Yleissuunnittelualueen valinta	10
2.2.2	Ohjausryhmän ja suunnittelijan nimeäminen	11
2.2.3	Hankekohtaisten tavoitteiden ja toimenpiteiden priorisointi	12
2.2.4	Esiselvitys ja maastotyö.....	13
2.2.5	Kohteiden valinta yleissuunnitelmaan ja toimenpidesuosituksen laatiminen	15
2.2.6	Yleissuunnitelmajulkaisun laatiminen	15
2.2.7	Seuranta ja jälkihoito	16
2.3	Osallistava suunnittelu yleissuunnittelun periaatteena	17
3	Yleissuunnittelun kehittämisprojektin kuvaus	19
3.1	Kehittämisprojektin tausta ja tavoitteet	19
3.2	Tutkimusmenetelmät	22
3.2.1	Havainnointi.....	23
3.2.2	Kyselytutkimus.....	24
3.2.3	Toimintatutkimus.....	26
3.2.4	Kirjallinen aineisto	26
3.3	Kehittämisprojektin vaiheet	28
3.3.1	Esiselvitys- ja ideointivaihe.....	29
3.3.2	Kyselytutkimuksen toteutusvaihe	30
3.3.3	Analysointi ja kirjoittamisvaihe.....	32
3.4	Kehittämisprojektin viestintä	33
3.5	Kehittämisprojektin keskeisimmät tulokset	34
3.6	Kehittämisprojektin arviointi	35
3.6.1	Valitut tutkimusmenetelmät	36
3.6.2	Kehittämisprojekti prosessina.....	37
	Lähteet	40
	Kuvaluettelo	42
	Taulukkuuettelo.....	43
	Liitteet.....	44
	Liite 1 Kehitysprojektin julkaisun sisällys	45
	Liite 2 Kokouskutsu alueellisten ympäristökeskusten tapaamiseen 5.12.2008.....	47
	Liite 3 Kokouskutsu alueellisten ympäristökeskusten tapaamiseen 3.4.2009	48

1 Johdanto

Kosteikkojen ja luonnon monimuotoisuuden yleissuunnittelulla tarkoitetaan vesiensuojelun ja luonnon monimuotoisuuden hoidon suunnittelutyötä, jonka tarkoituksena on kartoittaa valittuun maatalousalueella ympäristötuen erityistuin perustettavia ja hoidettavia kohteita. Keskeisenä periaatteena on ympäristötuen hallinnollisen sujuvuuden sekä viljelijöiden, viranomaisten ja neuvojien välisen yhteistyön tehostaminen. Yleissuunnittelun toimintamallit ovat pääsääntöisesti lähtöisin 1990-luvun lopulta, jolloin alueelliset ympäristökeskukset aloittivat potentiaalisten suojavyöhykekohteiden kartoituksen. Myöhemmin yleissuunnittelua on hyödynnetty luonnon monimuotoisuuden kannalta merkittävien alueiden sekä luontaisten kosteikkopaikkojen kartoittamiseen. Yhdistetty kosteikkojen ja luonnon monimuotoisuuden yleissuunnittelu on ollut osa alueellisten ympäristökeskusten ympäristönsuojelutoimintaa vuodesta 2007 lähtien.

Tässä yleissuunnittelun vaikuttavuutta käsittelevässä opinnäytetyössä kuvataan kosteikkojen ja luonnon monimuotoisuuden yleissuunnittelun kehittämisprojekti, joka toteutettiin syyskuun 2008 ja toukokuun 2009 välisenä aikana. Kehittämisprojekti on tehty Pirkanmaan ympäristökeskuksen toimeksiannosta. Työn lähtökohtana toimi Pirkanmaan ympäristökeskuksen halu kartoittaa viljelijöiden kokemuksia kosteikkojen ja luonnon monimuotoisuuden yleissuunnittelusta. Kehittämisprojektin ensisijaisena tarkoituksena oli selvittää, miten viljelijät ovat kokeneet yleissuunnitteluprosessin ja kuinka hyödyllisenä viljelijät yleissuunnittelun toimintamallia pitävät. Arvioinnin lähtökohtana tunnistettiin, että viljelijöiltä kerättävä tieto on voimavaara, jota ei ole täysimääräisesti hyödynnetty yleissuunnittelun kehittämisessä. Keskeisenä yleissuunnittelun toimijaryhmänä viljelijöiden todettiin voivan kokemuksillaan tarjota tietoa yleissuunnitteluprosessista, jota hyödyntämällä toimintamallia voidaan arvioida ja arvioinnin pohjalta kehittää.

Kehittämisprojektin metodologiset valinnat tehtiin yhdessä alueellisen ympäristökeskuksen kanssa. Pääasiallisesti projektin aineisto kerättiin kyselytutkimuksella. Projektin aikana tehdyn selvityksen tiedot perustuivat pääsääntöisesti kirjetiedusteluna ja sähköisesti kerättyyn aineistoon, jonka perusjoukkona oli vuonna 2007 ja 2008 yleissuunnitteluun Hankasalmella, Laukaalla, Vesilahdessa, Vihdissä, Karkkilassa ja Paimiossa osallistuneet tilat. Vastajaanäyte käsitti yhteensä 128 tilaa, joista suurelle osalle oli yleissuunnittelun aikana esitetty luonnon monimuotoisuus- tai vesiensuojelukohde. Lisäksi mukana oli muutama tila, jotka eivät olleet saaneet kohde-ehdotusta yleissuunnittelun aikana.

Kyselytutkimuksen lisäksi selvityksen pohjana käytettiin alueellisten ympäristökeskusten kesken pidettyjä kokouksia, yleissuunnitelmahankkeiden julkaisuja sekä yleissuunnitteluun ja osallistamiseen liittyviä aikaisempia tutkimuksia. Vastaavaa vertailevaa selvitystä ei viljelijöiden yleissuunnittelukokemuksista ole aikaisemmin tehty.

Selvityksen tuloksena luotiin Pirkanmaan ympäristökeskuksen raportteja -sarjaan julkaisu (sisällys esitetty liitteessä 1), joka toimii yleissuunnittelun kehittämistyökaluna alueellisille ympäristökeskuksille ja muille yleissuunnittelun parissa toimiville tahoille. Selvityksen tulokset ja niiden perusteella annetut kehittämissuositukset palvelevat pitkäjänteistä yleissuunnittelun kehittämistyötä. Opinnäytetyö onkin selkeästi toimintakeskeinen ja se on toteutettu yhteistyössä työelämän toimijoiden kanssa.

Opinnäytetyö koostuu teoreettisesta viitekehystä ja toiminnallisesta osuudesta. Teoriaosuuden tehtävänä on selventää lukijalle, mitä kosteikkojen ja luonnon monimuotoisuuden yleissuunnittelu tarkoittaa ja esitellä suunnitteluun liittyvä toimintaprosessi. Teoriaosuudessa yleissuunnittelua tarkastellaan erityisesti osallistavan suunnittelun näkökulmasta, sillä lähtökohdiltaan yleissuunnittelua toteutetaan juuri osallistavien periaatteiden kautta. Teoreettinen viitekehys pyrkii lisäksi vastaamaan kysymykseen, millä tavalla yleissuunnittelussa pyritään saavuttamaan sille asetetut tavoitteet ja mitä nämä tavoitteet ovat.

Opinnäytetyön toiminnallisessa osassa kuvataan kosteikkojen ja luonnon monimuotoisuuden yleissuunnittelun kehittämisprosessi eri vaiheineen. Selvityksessä käytetyt tutkimusmenetelmät avataan sekä käytännön toimenpiteiden kautta että tutkimusteorian kontekstissa. Kehitysprojektin tulosten esittelyn jälkeen arvioidaan kehittämisprosessin vaikutuksia sekä työn laatijan oppimista.

2 Kosteikkojen ja luonnon monimuotoisuuden yleissuunnittelu

Maatalousalueet tarjoavat viljelykasvien ja kotieläinten lisäksi elinympäristön monille luonnonvaraisille lajeille. Muun muassa perinteisten maankäyttömuotojen kautta syntyneet perinnebiotoopit sekä erilaiset saarekkeet ja reunavyöhykkeet elävöittävät maatalousalueiden maisemaa ja lisäävät luonnon monimuotoisuutta. Maatalouden rakennemuutoksesta johtuva tilakoon kasvu, alueellinen erikoistuminen ja tuotannon tehostuminen ovat kuitenkin johtaneet maatalousympäristön yksipuolistumiseen ja useat luonnonvaraisille lajeille tärkeät elinympäristöt ovat vähentyneet radikaalisti. Etenkin karjatalouden väheneminen ja eläinten siirtyminen luonnonlaitumilta peltolaitumille ovat vaikuttaneet negatiivisesti maatalousympäristön eliöstöön, luonnonniittyjen ja -laitumien jäädessä pensoittumaan ja metsittymään (mm. Tiainen, Kuussaari, Laurila & Toivonen 2004). Maatalouden modernisoituminen ja tehos-

tuminen ovat osaltaan vaikuttaneet myös vesistöjen kuormitusriskien kasvuun. Tuotannon tehostuessa lannoitetusta maaperästä huuhtoutuvat ravinteet ja vesistöihin kulkeutuva kiintoaines kuormittavat vesistöjä. Peltoviljelyn lisäksi kuormitusta aiheutuu kotieläintuotannosta. (Niemi & Ahlstedt 2008.)

Samanaikaisesti kun maatalouden ympäristövaikutukset ovat tulleet julkisen keskustelun kohteeksi, edellyttävät kiristyneet tuotantotavoitteet, lannoitteiden hinnanvaihtelut ja muut tilojen taloudelliseen toimintaympäristöön liittyvät muutokset viljelijöiltä tuotannon nopeaa ja voimakasta tehostamista. Viljelijät toimivatkin nykyisin alati muuttuvassa ja monimutkaisuudessa toimintaympäristössä. He joutuvat uudelleen arvioimaan omaa toimintaansa ja ottamaan kantaakseen tavoitteita ja vastuita, jotka eivät perinteisesti ole heille kuuluneet. Muun muassa luonnon- ja vesiensuojelu liitetään yhä tiiviimmin osaksi maatalojen vastuukenttää. Ekologisten seikkojen lisäksi viljelijöiden harteille on asetettu myös maisemaan ja virkityskäyttöön liittyviä tavoitteita. Maaseudun elinvoimaisuus ja tulevaisuus rakentuukin aiempaa monipuolisemmin erilaisten intressien ja preferenssien yhteensovittamiselle.

Edellä mainitut tavoitteet ja maatalousalueiden luonnon monimuotoisuuden säilyminen ja vesistökuormituksen vähentäminen edellyttävät pitkäkestoisia taloudellisia kannustimia, kokonaisuuden hahmottamista ja aktiivista toimintapolitiikkaa. Pitkälti maatalousympäristön luonnon monimuotoisuutta ja vesiensuojelua edistetään maatalouden ympäristötukijärjestelmän avulla, joka on keskeinen työkalu maatalouden ympäristöpolitiikassa. Luonnon monimuotoisuutta ja vesiensuojelua edistäviä toimenpiteitä on mukana sekä kaikille viljelijöille tarkoitetuissa ympäristötuen perus- ja lisätoimenpiteissä että vapaaehtoisissa erityistukisopimuksissa. Uutena mahdollisuutena ovat tukikaudella 2007-2013 ei-tuotannolliset investointituet, joita voidaan hyödyntää arvokkaan perinnebiotoopin alkuraivauksessa sekä monivaikutteista kosteikkaa perustettaessa. (MAVI 2009.) Ympäristötuen avulla onkin pyritty luomaan viljelijöille sekä veloitteita että uusia mahdollisuuksia vaikuttaa sekä luonnon monimuotoisuuden että vesiensuojelun edistämiseen.

Tutkimusten valossa maatalouden ympäristötukijärjestelmän vaikuttavuutta voitaisiin lisätä erityistukia edistämällä. Erityisesti melko laajasti toteutuneet perinnebiotooppien hoitoa, luonnon monimuotoisuuden edistämistä, suojavyöhykkeiden perustamista ja kosteikkojen perustamista koskevat sopimukset on ympäristövaikutuksiltaan todettu merkittäviksi erityistukitoimenpiteiksi. Erityistukitoimenpiteet on todettu myös taloudellisesti perus- ja lisätoimenpiteitä kannattavimmiksi. (mm. Kuussaari, Heliölä, Tiainen & Helenius 2008, 188; Turtola & Lemola 2008.) Tehokkaamman luonnon monimuotoisuuden hoidon ja vesiensuojelun onkin ajateltu vaativan erityistukia koskevan neuvonnan ja tiedotuksen lisäämistä sekä aluetason tarkastelua, jonka avulla maatalousalueilla voidaan kartoittaa ja kohdentaa erityistukisopimuksia niille soveltuville alueille. Näihin toimintapolitiikan kehittämistarpeisiin on viime vuosina pyritty vastaamaan maatalousalueiden yleissuunnittelun avulla.

Ensimmäiset maatalousalueiden yleissuunnitelmat tehtiin 1990-luvun lopulla kohdentamaan suojavyöhykkeitä vesiensuojelun kannalta tarkoituksenmukaisille alueille. Tarkoituksena oli kartoitusten ja neuvonnan avulla saada viljelijät tietoisiksi suojavyöhykkeistä ja ympäristötu- en niiden perustamiseen ja hoitoon tarjoamista mahdollisuuksista. Suojavyöhykkeiden yleis- suunnittelusta saatuja positiivisia kokemuksia ryhdyttiin soveltamaan vuonna 2003 myös luon- non monimuotoisuuden kannalta merkittävien alueiden kartoittamiseen (Härjämäki & Kaljo- nen 2007, 5). Vuodesta 2007 yleissuunnitelmia on tehty lisäksi maatalouden monivaikutteisten kosteikkojen osalta. Toimintaprosessien tehokkuuden takaamiseksi tehdään edellä mainittuja yleissuunnitelmia nykyisin hyvin usein myös toistensa lomassa. Yhtäaikaista kartoitusta tuke- vat muun muassa kartoitusten tavoitteelliset päällekkäisyydet: esimerkiksi luonnon monimuo- toisuutta kartoitettaessa suunnittelualueelta kartoitetaan muun muassa kosteita elinympäris- töjä, joiden monipuolistaminen ja hoitoon saattaminen voivat edistää myös vesiensuojelullisia tavoitteita. Suojavyöhykkeitä perustettaessa taas edistetään sekä vesiensuojelua että mah- dollisesti myös alue-ekologisten yhteyksien syntymistä.

2.1 Yleissuunnittelun tavoitteet

Yhdistetyn kosteikkojen ja luonnon monimuotoisuuden yleissuunnittelun tarkoituksena on kartoittaa suunnittelualueelta maiseman ja biodiversiteetin kannalta merkittäviä kohteita sekä alueita, joihin voidaan perustaa vedenlaatua parantavia ja luonnon monimuotoisuutta edistäviä kosteikkoja. Yleissuunnittelun aikana suunnittelualueelta kartoitetaan muun muassa perinteisten maankäyttömuotojen aikaansaamia perinnebiotooppeja, erilaisia pellon reuna- vyöhykkeitä ja saarekkeitä, pienkosteikkoja ja muita alueita, jotka ovat tyypillisiä maatalous- ympäristöille ja lisäävät alueen monimuotoisuutta. Lisäksi tarkastellaan luontaisia tai muutoin soveltuvia alueita, joille voitaisiin perustaa kosteikko esimerkiksi patoamalla, kaivamalla, pohjapadoilla, allasrakenteilla, uomien ennallistamisella tai tulva-alueiden palauttamisella. Yleissuunnittelun aikana ei luonnon monimuotoisuus kohteita kartoiteta tarkkaa lajistoinven- tointia käyttäen, vaan tarkoituksena on löytää alueelta kohteita, jotka toimivat esimerkkeinä alueelle tyypillisistä luonnon monimuotoisuusarvoista. Yleissuunnittelu ei myöskään pidä sisäl- lään kosteikkopaikkojen rakennesuunnittelua, vaan alueita tarkastellaan alustavasti, mahdol- lisia jatkoselvityksiä pohjustaen. (Karhunen 2007; Heikkilä 2002.)

Sekä luonnon monimuotoisuuden että kosteikkojen yleissuunnittelun keskeisenä periaatteena on kartoittaa erityisesti kohteita, joiden toteutus ja hoito voidaan rahoittaa maatalouden ympäristötuen erityistuilla (taulukko 1). Tuomalla esiin ympäristötuen mahdollistamia hoito- muotoja, pyritään viljelijöitä rohkaisemaan tukien hakuun ja oman elinympäristönsä hoitoon. Yleissuunnitelmassa esitetyt toimet voivat esimerkiksi toimia pohjana tarkemmille hoitosuun- nitelmille, joita laaditaan haettaessa maatalouden ympäristötuen erityistukia tai ei-

tuotannollisten investointien tukia. Lisäksi viljelijät voivat käyttää yleissuunnitelmaa apuna laatiessaan ympäristötuen edellyttämää maatalan luonnon monimuotoisuuskartoitusta. (Karhunen 2007; Heikkilä 2002.)

Konkreettisten suunnittelutavoitteiden lisäksi yleissuunnittelussa pyritään suunnittelualueen toimijoiden välisen vuorovaikutuksen tehostamiseen. Neuvojen, viljelijöiden, ympäristöhallinnon, tuottajajärjestöjen sekä muiden tahojen keskinäisen yhteistyön aktivointi on oleellista erityisesti maatalouden ympäristönsuojelun pitkäaikaisen edistämisen kannalta.

Yleissuunnittelun avulla edistettävät erityiset ja ei-tuotannolliset investoinnit tuet

- Suojavyöhykkeiden perustaminen ja hoito (5- tai 10-vuotinen sopimus)
 - Luonnon ja maiseman monimuotoisuuden edistäminen (5- tai 10-vuotinen sopimus)
 - Perinnebiotoopin hoito (5-vuotinen sopimus)
 - Monivaikutteisen kosteikon hoito (5- tai 10-vuotinen sopimus)
 - Ei-tuotannolliset investoinnit tuki: Monivaikutteisen kosteikon perustaminen
 - Ei-tuotannolliset investoinnit tuki: Perinnebiotoopin alkuraivaus ja aitaus
-

Taulukko 1: Yleissuunnittelun avulla edistettävät erityiset ja ei-tuotannolliset investoinnit tuet tukikaudella 2007-2013

2.2 Yleissuunnitteluprosessi

Maatalousalueiden kosteikkojen ja luonnon monimuotoisuuden yleissuunnittelun koordinoinnista ovat vastanneet alueelliset ympäristökeskukset pääosin maa- ja metsätalousministeriön rahoituksella. Valtakunnallisesti tehtävän yleissuunnittelun käytänteiden yhtenäistämiseksi on sekä luonnon monimuotoisuuden yleissuunnitteluun että kosteikkojen yleissuunnitteluun liittyen laadittu työtä ohjaavat oppaat (Heikkilä 2002 & Karhunen 2007.) Oppaiden avulla yleissuunnittelun perusprosessi on vakiintunut valtakunnan eri osissa. Seuraavassa on kuvattu yleissuunnitteluprosessin vaiheet yleissuunnitteluoppaita mukaillen ja työn laatijan omia kokemuksia hyödyntäen (Koivuranta 2008). Resursseista, toteuttajatahosta, suunnittelijasta,

suunnittelualueesta ja muista muuttujista riippuen voivat suunnitteluprosessit luonnollisesti erota seuraavassa esitetystä.

2.2.1 Yleissuunnittelualueen valinta

Kosteikkojen ja luonnon monimuotoisuuden yleissuunnittelu aloitetaan suunnittelualueen alustavalla valinnalla, josta ovat perinteisesti vastanneet alueelliset ympäristökeskukset. Alustavan valinnan jälkeen aluekeskukset esittelevät potentiaalisia suunnittelualueita paikallisille yhteistyötahoille, joiden kanssa tehdään lopullinen aluevalinta. Usein suunnittelualueeksi on valikoitunut merkittäviä maisemakokonaisuuksia ja vesistökuormituksen kannalta keskeisiä valuma-alueita (Karhunen 2007, 10; Heikkilä 2002, 12-13). Viime aikoina suunnittelun kohteeksi on valittu myös kokonaisia kuntia, joiden alueella yleissuunnittelua on kohdennettu esimerkiksi tiettyjen maatalousvaltaisten kylien alueille (mm. Yliniemi 2008a; 2008b). Peruseriaatteena on, että yleissuunnitteluun valitaan alueita, joilla on runsaasti aktiivimaataloutta. Yleissuunnittelun pitkän aikavälin hyödyn kannalta on oleellista, että maatalouden rakenne ja tuotantomuodot mahdollistavat kartoitettavien kohteiden pitkäaikaisen hoidon. Käytännössä tämä tarkoittaa suunnittelun kohdentamista karjatalousvaltaisille alueille, joilla erityisesti mahdollisuudet perinnebiotooppien hoitoon laiduntamalla ovat olemassa. Luonnollisesti myös alueen viljelijöiden ja yhdistysten aktiivisuus vaikuttaa hoidon toteutumiseen ja paikallinen aloitteellisuus vaikuttaa myös alueen valintaan.

Maatalouden rakenteen ja viljelijöiden aktiivisuuden lisäksi myös muut alueen erityispiirteet vaikuttavat aluevalintaan ja rajaukseen. Muun muassa vesiensuojelun erityistarpeet, kuten vesiympäristöjen vähentynyt monimuotoisuus tai pienien vesiympäristöjen niukka määrä voivat suunnata yleissuunnittelun tietyille alueille. Myös alueilla, joilla vesien tila kaipaa toimenpiteitä pysyäkseen ennallaan tai parantuakseen voidaan yhdistetyllä kosteikkojen ja luonnon monimuotoisuuden yleissuunnittelulla saavuttaa haluttuja tuloksia. Vesiensuojelun erityistarpeiden lisäksi alueen tunnetut luontoarvot ja erityisesti niiden huomattava määrä suunnatavat yleissuunnittelua usein mm. Natura-alueille sekä alueille, joilla on jo inventoituja perinnebiotooppeja. Toisaalta myös erityisen huonosti tunnettuja alueita on hyvä valita suunnitteluun, jotta kartoituksen avulla voidaan määrittää alueille keskeisiä luontoarvoja. Suunnittelualueen valintaan vaikuttavat tekijät on esitetty taulukossa 2.

Suunnittelualan valintakriteerit:

- Maatalousvaltaisuus
 - Paikallinen aloitteellisuus
 - Vesiensuojelun erityistarpeet
 - Maiseman ja luontoarvojen erityislaatuisuus
 - Mahdollisuus alueelliseen rahoitukseen
 - Yleissuunnittelua tukevat muut hankkeet suunnittelualueella
-

Taulukko 2: Yleissuunnittelualan valintakriteerit (Heikkilä 2002; Karhunen 2007.)

Suunnittelualan valinnan yhteydessä määritellään myös suunnittelualan koko, joka määräytyy käytettävissä olevien resurssien ja alueen ominaisuuksien mukaan. Yleissuunnitteluoppaissa (Karhunen 2007; Heikkilä 2002.) kosteikkosuunnittelualan laajuudeksi ehdotetaan 50-300 km² ja luonnon monimuotoisuuden kartoitusalueeksi 20-30 km² kokoista aluetta. Usein alue muotoutuu maastotyön myötä, ja sekä käytännön suunnittelukokemus että yleissuunnittelua ohjaavat oppaat puoltavatkin suunnittelualan rajauksen jättämistä osittain avoimeksi. Yleiskehitys on ollut kohti yhä laajempia suunnittelualan alueita (Härjämäki & Kaljonen 2007, 23,26).

2.2.2 Ohjausryhmän ja suunnittelijan nimeäminen

Yleissuunnittelun koordinoinnista ja toteuttamisesta ovat perinteisesti vastanneet alueelliset ympäristökeskukset. Pitkään yleissuunnittelussa oli vallalla toimintamalli, jossa alueellinen ympäristökeskus teki suunnittelun viranomaistyönä. Edellä mainittu toimintamalli on käytössä vielä suuressa osassa aluekeskuksia, mutta viimeisten vuosien aikana osa alueellisista ympäristökeskuksista on ulkoistanut yleissuunnitelmien laadinnan. (Härjämäki & Kaljonen. 2007, 17-20.) Tällöin ympäristökeskuksella on hanketta koordinoiva rooli ja maastotyöt suorittaa tarjouskilpailun voittanut yksityinen taho. Se tehdäänkö maastotyöt viranomaistyönä vai ostetaan suunnittelu konsultilta, riippuu muun muassa alueella aikaisemmin käytössä olleista toimintamalleista, alueellisen ympäristökeskuksen resursseista sekä aikaisempien hankkeiden myötä luoduista kontakteista. Yksittäisen suunnittelijan valintaan vaikuttavat muun muassa

suunnittelijan koulutus ja paikallistuntemus sekä osalla alueista myös suunnittelijan maataloustausta.

Suunnittelua koordinoivan tahon tueksi yleissuunnitelmahankkeelle muodostetaan ohjausryhmä, joka seuraa yleissuunnittelun toteuttamista ja määrärahan käyttöä. Lisäksi ohjausryhmän tehtävänä on ohjata hankkeen kulkua, tukea suunnittelijaa ja tuoda uusia ajatuksia ja paikallistuntemusta osaksi yleissuunnittelua. Ohjausryhmä voi myös ottaa vastuuta yleissuunnitteluhankkeen jälkeisestä työstä, jotta kartoitetut kohteet saataisiin paremmin hoidon piiriin. Yleisesti ohjausryhmätyöhön osallistuvat ainakin alueellinen ympäristökeskus, neuvonta- ja tuottajajärjestöjen edustajat, kunnan maaseutu- ja ympäristöviranomaisen, TE-keskus sekä alueella toimivat järjestöt. (Karhunen 2007, 13; Koivuranta 2008, 10.)

2.2.3 Hankekohtaisten tavoitteiden ja toimenpiteiden priorisointi

Valtakunnallisten tavoitteiden lisäksi yleissuunnittelulle laaditaan aina hankekohtaiset tavoitteet, jotka määräytyvät muun muassa käytettävissä olevien resurssien, kuten asiantuntemuksen, ajan sekä alueen erityispiirteiden mukaan. Alueen erityispiirteet, kuten taantunut linnusto, aktiivinen metsästysseura tai matkailullinen merkitys asettavat yleissuunnitteluun paikallisia tavoitteita, jotka tulee huomioida toimenpiteitä priorisoitaessa (Karhunen 2007, 13). Erityisesti laajalla suunnittelualueella on tavoitteiden priorisointia välttämätöntä tehdä. Periaatteellinen valinta voidaan tehdä esimerkiksi luonnon monimuotoisuuden edistämisen tai vesinsuojelun välillä. Tietyllä suunnittelualueella voi olla nähtävissä suurempi tarve vesien- suojelullisten ratkaisujen hakemiseen, kun taas toisella alueella perinteisten maankäyttömutojen runsaus tai maisematekijät voivat kannustaa tarkkaan luonnon monimuotoisuuden kartoitukseen.

Hankekohtaisia tavoitteita määriteltäessä on tärkeää, että tavoitteissa kuunnellaan paikallisten toimijoiden, kuten kyläyhdistysten, kunnan ja viljelijäjärjestön toiveita. Erityisesti aikaisessa vaiheessa aloitetulla ohjausryhmätyöllä voidaan varmistaa paikallisten tavoitteiden mukaan saaminen. Etenkin ohjausryhmätyössä mahdollisesti mukana olevat viljelijäjäsenet voivat antaa tietoa alueen maataloustuottajien tarpeista ja toiveista yleissuunnittelun aihepiireihin liittyen.

2.2.4 Esiselvitys ja maastotyö

Ennen varsinaista yleissuunnittelun maastokartoitusta suunnittelualueesta tehdään esiselvitys, jossa alueelta arvioidaan potentiaalisia luonnon monimuotoisuus- ja kosteikkokohteita. Mahdollisia kohteita arvioidaan muun muassa aikaisempien inventointien, selvitysten, luontotietojen ja vanhojen karttojen avulla. Tietoa kerätään muun muassa alueen maankäytöstä, maisema-arvoista, uhanalaisten lajien esiintymisestä, arvokkaista luontokohteista, kulttuurihistoriasta sekä voimassa olevista erityistukikohteista (Karhunen 2007, 14-16; Heikkilä 2002, 16-18). Käytetyt aineistot saadaan pääasiallisesti ympäristöhallinnon omista tietokannoista. Monipuolinen tausta-aineisto auttaa maastotyön kohdentamisessa ja tutustuttaa suunnitelman laatijan alueen erityispiirteisiin.

Maastotyön aikana yleissuunnittelualueelta kartoitetaan esiselvitystyön ja asukkaiden vihjeiden perusteella identifioituja potentiaalisia vesiensuojelu- ja luonnon monimuotoisuus kohteita (taulukko 3). Kartoituksen tarkkuus ja laajuus määräytyvät pitkälti käytettävissä olevien resurssien, maastotyön ajankohdan sekä suunnittelualueen laajuuden ja erityispiirteiden myötä. Erityisesti kosteikkoyleissuunnittelussa tavoitteena on tehdä maastokartoitusta kahtena vuodenaikana, jotta veden kerääntymistä ja maastonmuotoja voidaan tarkastella erilaisten virtaamien aikoina. Käytännössä kartoitukset tehdään usein ainoastaan kesäkaudella, jolloin luonnon monimuotoisuuskohteiden kartoittamiseen liittyvä lajistotarkastelu on luontevinta toteuttaa. Maastotyöskentelyn helpottamiseksi suunnittelualue voidaan jakaa osiin, joita ensin yksittäin ja lopulta yhdessä tarkastelemalla voidaan luoda kattava kuva laajoistakin suunnittelualueista (Heikkilä 2002, 20).

Maastossa kartoitettavia luonnon monimuotoisuuskohteita	Maastossa kartoitettavia kosteikkokohteita
Tunnetut uhanalaisesiintymät ja luonnonsuojelualueet niiltä osin, kun ne kuuluvat maatalousalueisiin	Luontaiset notkelmat ja painaumat
Inventoidut perinnebiotoopit ja tunnettujen perinnebiotooppien läheiset, mahdollisesti umpeutuneet kohteet	Tulvaniityt ja muut tulvivat alueet
Vanhojen karttojen osoittamat niityt ja hakamaat ja muut mahdolliset perinnebiotoopit	Eroosioriskialueet
Peltojen reunavyöhykkeet ja saarekkeet	Suot
Joki-, puro- ja ojauomat pientareineen	Tehdyt laskeutusaltaat
Pelto- ja tilustiet, kiviaidat, latojen ympäristöt	

Taulukko 3: Yleissuunnittelun aikana maastossa kartoitettavia kohteita (Heikkilä 2002; Karhunen 2007.)

Maastossa kohteet rajataan kartalle ja numeroidaan inventointijärjestyksessä. Inventoinnin aikana kohteesta tehdään muistiinpanoja, joiden perusteella kohteen arvo ja mahdolliset hoitotoimenpiteet määritetään. Havaintoja tehdään ainakin alueen yleisestä maankäytöstä ja maastonmuodoista, kasvillisuudesta, laidunnuksen ja muun perinteisen maankäytön jäljistä, kohteen maisemallisesta sijainnista ja eliöstöstä. Kosteikkoalueita kartoitettaessa muistiinpanoja tehdään lisäksi uomatiedoista, kuten virtaamavaihteluista, veden sameudesta ja muista havaittavista olevista veden laatutekijöistä, eroosioriskipaikoista, mahdollisista uomastossa olevista rakenteista sekä näkyvistä putkituksista, ojituksista ja muista töistä (Karhunen 2007, 20). Suunnittelijasta riippuen muistiinpanot tehdään joko vapaamuotoisesti esimerkiksi ruutuvihkoon tai hanketta varten laaditulle maastolomakkeelle. Lomakepohjia löytyy yleissuunnitteluoppaista (Karhunen 2007, 44; Heikkilä 2002, 35).

2.2.5 Kohteiden valinta yleissuunnitelmaan ja toimenpidesuosituksen laatiminen

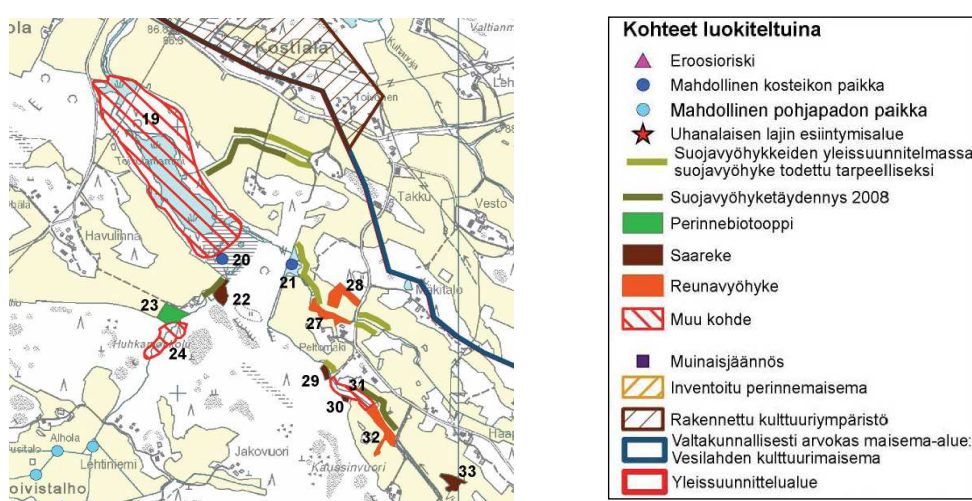
Esiselvityksen ja maastotyöskentelyn perusteella valitaan yleissuunnitelmassa esitettävät kohteet niiden laadun, edustavuuden, koon, sijainnin sekä alueellisen harvinaisuuden perusteella (Karhunen 2007, 20; Heikkilä 2002, 22). Kohteiden karsintaa tehdään luonnollisesti jo maastotyöskentelyn aikana, mutta lopullinen karsinta tehdään vasta, kun kaikki suunnittelualueen kohteet on kartoitettu. Koska yleissuunnittelun lähtökohtana on löytää kohteita, joiden rahoitus on mahdollista toteuttaa maatalouden ympäristötuen erityistukien ja ei-tuotannolliset investoinnit - tukien kautta, otetaan mahdollisia kohteita tarkasteltaessa huomioon tukien muodostamat rajaehdot. Tukikelpoisten kohteiden lisäksi suunnitelmaan voidaan merkitä myös kohteita, joiden ottaminen hoidon piiriin nähdään muilla perusteilla kannattavaksi. Väljemmän kriteeristön soveltaminen on perusteltua, sillä tukikausien vaihtuessa voivat myös tukiehtojen yksityiskohdat muuttua.

Yleissuunnitelmaan valituille kohteille määritetään toimenpidesuositukset, joiden avulla pyritään tukemaan kohteiden vesiensuojellisia tavoitteita tai luonnon monimuotoisuutta. Suosituksia laadittaessa pohditaan toimenpiteiden ensisijaisia tavoitteita ja mahdollisesti myös käytettävissä olevia resursseja. Myös hoidon kiireellisyys pyritään arvioimaan. Ensisijaisen hoitomuodon lisäksi voidaan esittää myös vaihtoehtoisia hoidon tapoja, jotka voivat tukea säännöllisen ja jatkuvan hoidon järjestämistä. Luonnon monimuotoisuuskohteilla yleisimpiä toimenpidesuosituksia ovat raivauksen jälkeinen niitto ja laidunnus. Lisäksi mm. kulotusta, pienpetopyyntiä sekä alueella olevien rakenteiden, kuten kiviaitojen kunnostusta voidaan ehdottaa. (Heikkilä 2002, 26.) Kosteikkokohteilla toimenpidesuosituksina voidaan esittää mm. uoman ennallistamista, pohjapadon tai pohjakynnyksen muodostamista, maisemointia, eroosiosuojausta tai tulva-alueen palauttamista. Myös laskeutusaltaiden muodostamista ja kosteikkojen toteuttamista kaivamalla, patoamalla tai vettä maaperässä valuttamalla voidaan ehdottaa. (Karhunen 2007, 21.)

2.2.6 Yleissuunnitelmajulkaisun laatiminen

Karsimisen, luokittelun ja toimenpidesuosituksen laatimisen jälkeen yleissuunnitelmaan valittujen kohteiden tiedot siirretään paikkatietomuotoon. Paikkatietomuotoon siirretään ainakin tiedot kohteen alustavasta rajauksesta, mahdollisesta tukikelpoisuudesta, hoitosuosituksista ja kohteen erityispiirteistä. Paikkatietoaineisto mahdollistaa aineiston myöhemmän käytön esimerkiksi pohjatietona alueella toteutettavissa hankkeissa tai arvioitaessa erityistukikohteiden toteutumista. Paikkatietoaineistosta on myös helppo muodostaa erilaisia teemakarttoja.

Paikkatiedon lisäksi kohteet kirjataan sähköiseen ja/tai painettavaan yleissuunnitelmajulkaisuun, jossa esitellään suunnittelualue, suunnittelun menetelmät sekä yleisiä periaatteita kartoitettuihin kohteisiin ja erityistukiin liittyen. Lisäksi julkaisu sisältää suunnittelualueen kohdekuvaukset sekä suositukset kohteiden kunnostukselle ja hoidolle. Kohteet esitetään myös numeroituna ja luokiteltuina kartoilla (kuva 1). Julkaisun tarkoituksena on toimia erityisesti viljelijöiden apuna erityistukia ja ei-tuotannolliset investoinnit tukia haettaessa. Valmis yleissuunnitelmajulkaisu lähetetään tavallisesti kohdesuosituksen saaneille viljelijöille sekä suunnittelualueen neuvontajärjestöille, kouluihin, kirjastoihin ja kuntiin. Nykyisin, suunnittelualueiden laajetessa, on painetun julkaisun laajasta jakelusta siirrytty joillakin alueilla sähköiseen julkaisuun ja painetun julkaisun valikoituun jakeluun.

Kuva 1: Esimerkki yleissuunnitelmajulkaisun kohdekartan osasta, jossa suunnitelmakohteet identifioitu numeroimalla sekä yleissuunnitelmakartan selitteestä, jossa näkyvissä tehty luokittelu (Koivuranta 2008.)

2.2.7 Seuranta ja jälkihoito

Onnistuneen hankkeen määritelmään kuuluvat pitkäaikaiset vaikutukset ja hankkeen jatkuvuus. Myös yleissuunnittelun vaikutusten jatkuminen varsinaisen hankkeen päättymisen jälkeen on haaste, joka vaatii asianmukaista jälkihoitoa ja seurantaa. Yleissuunnitelmien jälkihoidon yhteyteen on ehdotettu erilaisia neuvonta-, markkinointi- ja työllistämishankkeita ja yleissuunnitelmia onkin hyödynnetty esimerkiksi tukimahdollisuuksia esiteltäessä ja tilakohdaisia hoitosuunnitelmia laadittaessa (Härjämäki & Kaljonen 2007, 48-49). Kokonaisuudessaan yleissuunnittelun jälkihoito on kuitenkin identifioitu liian vähäiseksi ja uusia keinoja yleissuunnittelun aihepiirien esillä pitämiseksi on pohdittu alueellisissa ympäristökeskuksissa.

Alueelliset ympäristökeskukset ovat epävirallisesti seuranneet tukisopimusten solmimista luonnon monimuotoisuuden ja suojavyöhykkeiden yleissuunnittelualueilla. Seurannalla on pyritty määrittämään yleissuunnitelmien paikallista vaikuttavuutta erityisesti erityistukisopimusten näkökulmasta. Omaehtoisien seurannan lisäksi aluekeskukset raportoivat maa- ja metsätalousministeriölle yleissuunnitteluhankkeiden määrärahan käytöstä, josta maa ja metsätalousministeriö on antanut sisällölliset ohjeistukset. Seuranta ja arviointia on tehty luonnon monimuotoisuuden yleissuunnittelun osalta myös valtakunnallisesti (Härjämäki & Kaljonen 2007).

2.3 Osallistava suunnittelu yleissuunnittelun periaatteena

Yleissuunnitteluoppaiden (Karhunen 2007; Heikkilä 2002) mukaan yleissuunnittelua tulee tehdä osallistavan suunnittelun periaatteita noudattaen. Tarkasteltaessa yleissuunnittelua osallistavan suunnittelun näkökulmasta on syytä määritellä, mitä osallistavalla suunnittelulla tarkoitetaan. Osallistamisen käsitettä on käytetty monessa eri merkityksessä ja osallistavan suunnittelun rinnalla on käytössä useita termejä, joilla viitataan samankaltaiseen suunnittelu-tapaan. Termivaihtoehtoista ainakin yhteissuunnittelu, osallistuva suunnittelu, vuorovaikutus-suunnittelu ja demokraattinen suunnittelu ovat olleet käytössä eri asiayhteyksissä (Wallenius 2001, 44-45). Yleissuunnittelun yhteydessä ja tässä opinnäytetyössä käytetään termiä osallistava suunnittelu. Osallistava suunnittelu on yksinkertaistettuna toimintamalli, jossa suunnittelua koordinoiva organisaatio ottaa sidosryhmänsä mukaan toteutettavaan suunnitteluun. Tavoitteena on avoin prosessi, jossa kaikkien kansalaisten osallistumismahdollisuudet pyritään turvaamaan. (Loikkanen, Simojoki, Wallenius 1997, 14.) Osallistavassa suunnittelussa eli osallistumista korostavassa suunnittelussa tavoitteena onkin ongelmien ratkaiseminen yhteistyön avulla. Yleissuunnittelussa tämä tarkoittaa pyrkimystä yhdistää asiantuntijatieto viljelijöiden kokemuseräiseen tietoon omasta elinympäristöstään. Käytännössä tämä tarkoittaa mm. maanomistajien paikallistuntemuksen ja kokemusten hyödyntämistä kohteita kartoitettaessa ja hoitoa suunniteltaessa.

Yleissuunnittelussa erityisesti viljelijöiden toiveet ja tietämys pyritään saamaan osaksi suunnittelua. Osallistamalla maanomistajat saavat tietoa suunnittelun edistymisestä ja voivat vaikuttaa siihen omilla tiedoillaan, kokemuksillaan ja arvoillaan. Parhaimmillaan osallistava suunnittelu mahdollistaa rakentavan yhteistyön eri toimijoiden välillä ja johtaa yleisesti hyväksytyyn suunnitelmaan, jonka toteuttamiseen eri tahot ovat motivoituneet jo yleissuunnitteluprosessin aikana. Osallistavan suunnittelun taustalla onkin ajatus, että osallistamalla viljelijät ja muut toimijat suunnittelutyöhön, sitoututetaan heidät myös suunnitelmien toteuttamiseen.

Sitoutumisen lisäksi osallistava suunnittelu tarjoaa suunnittelijataholle usein korvaamatonta tietoa alueen erityispiirteistä ja esimerkiksi maankäyttöhistoriasta. Muun muassa umpeenkasvaneet hakamaat ja metsälaitumet on usein mahdollista paikallistaa vain tutustumalla alueen historiaan paikallisten avulla. Yleissuunnittelussa paikallinen tietotaito pyritäänkin valjastamaan osaksi suunnittelua mahdollisimman aikaisessa vaiheessa, jotta maastotyöt osataan kohdistaa alueella oikeisiin kohteisiin. Osallistavan suunnittelun periaatteiden mukaisesti myös maastotyö tehdään, mikäli mahdollista, yhdessä viljelijän kanssa. Kohteita viljelijän tai muun maanomistajan kanssa kartoitettaessa saadaan usein arvokasta tietoa kohteiden aikaisemmasta maankäytöstä ja hoidosta. Vaikka maanomistajan kanssa ei kartoitettaisikaan alueita yhdessä, kysytään asianomaiselta suostumus kartoitukseen ja paikalle tulosta ilmoitetaan etukäteen. Osittain kartoituksia on tehty myös ilman maanomistajan lupaa, kartoittamalla alueita vain kaukaa kohteita tarkastellen. Onkin todettava, ettei yleissuunnittelun osallistavuus ole välttämättä kaikissa toteutetuissa suunnitelmissa siirtynyt tavoitteista käytäntöön. Lisäksi kritiikkiä on esitetty siitä, että yleissuunnittelussa käytettävä osallistaminen on vain näennäistä eikä osallistujilla ole todellista mahdollisuutta vaikuttaa yleissuunnitelmaan valittaviin kohteisiin.

Osallistuminen perusedellytyksenä on, että kaikki suunnittelusta kiinnostuneet saavat riittävästi tietoa suunnittelun edistymisestä. Tehokas ja oikea-aikainen viestintä onkin keskeinen osa onnistunutta osallistavaa suunnittelua (Loikkanen ym. 1997, 38). Yleissuunnittelun aluksi hankkeelle luodaan viestintäsuunnitelma, jossa suunnittelija yhdessä ohjausryhmän kanssa määrittelee viestinnän tavoitteet ja keinot. Mitä enemmän suunnittelija on perehtynyt hankeviestintään, sitä todennäköisemmin yleissuunnittelun aikaiset viestit tavoittavat maanomistajat ja muut kiinnostuneet. Näin ollen esimerkiksi viestinnän teorioihin tutustuminen auttaa toimivan viestintästrategian luomisessa. Muun muassa viestinnän kooditeorioihin liittyvät viestien ymmärrettävyytekijät tiedostamalla, voi suunnittelija lisätä viestiensä vaikutuksia (Wallenius 2001, 39). Pääpiirteissään yleissuunnittelussa käytettävät viestintäkeinot ovat kuitenkin vakiintuneet eikä suuria alueellisia eroja keinovalikoimassa ole. Lähes kaikissa Suomessa tehdyissä yleissuunnitelmissa tiedottamista on tehty vähintään yhden tai kahden yleisötilaisuuden sekä viljelijöille lähetetyn tiedotekirjeen muodossa. Lisäksi hankkeesta on usein tiedotettu suunnittelualueen ilmoitustauluilla, paikallislehdissä ja radiossa. Myös kunta ja tuottajajärjestöt ovat usein tiedottaneet yleissuunnittelusta omia tiedotuskanaviaan käyttäen. (Härjämäki & Kaljonen 2007, 46.)

Vaikka osallistuvalla suunnittelulla tarkoitetaan yleensä erityisesti organisaation yhteistyötä ulkopuolisten tahojen kanssa, tulee osallistavaan suunnitteluun kuulua myös organisaation sisäinen yhteistyö ja viestintä. Walleniuksen (2001, 55) mukaan sisäinen osallistaminen on perusedellytys toimivalle ulkoiselle osallistamiselle. Yleissuunnittelussa tämä sisäinen osallistaminen merkitsee käytännössä asiantuntijayhteistyötä alueellisen ympäristökeskuksen tai muun toteuttajatahon sisällä. Vesiensuojeluun ja luonnon monimuotoisuuteen erikoistuneet

asiantuntijat työskentelevät usein eri osastoilla ja suunnittelun aikaisen tiedonvaihdon tulee olla tietoinen valinta riittävän vuorovaikutuksen aikaansaamiseksi.

Osallistavan suunnittelun osallistamiskäytännöt on perinteisesti länsimaissa erotettu paternalistiseen, konfliktiseen ja yhteistoiminnalliseen malliin. Jaottelu perustuu näkemyksiin osallistumisen merkityksestä. Paternalistisessa osallistumiskäytännössä korostuu viranomaisen keskitetty päätöksenteko. Kansalaisilta saadut kommentit nähdään viranomaisen toiminnan legitimitiisyyden turvaajina, mutta todellinen luottamus kansalaisten kykyyn muodostaa kokonaisvaltaisia näkemyksiä puuttuu. Päätösvalta halutaan pitää viranomaisilla. (Wallenius 2001, 32.) Konfliktisessa osallistumiskäytännössä päätöksenteko on edelleen pitkälti keskittynyt ja intressipiirit voivat katsoa saavuttavansa päämääränsä ainoastaan konfliktien kautta. Yhteistoiminnallisessa osallistumiskäytännössä sekä viranomaiset että kansalaiset huomioivat sen, että prosessin onnistumisen kannalta molempien osapuolten läsnäolo on tärkeää. (Wallenius 2001, 33.) Osallistumiskäytännön valintaan vaikuttaa suuresti organisaatiossa aikaisemmin vallalla olleet tavat ja tottumukset. Alueellisten ympäristökeskusten haasteena onkin ollut jättää perinteinen viranomaisrooli päätöksineen taakse ja ottaa askel yhä keskusteleavamman suunnittelun suuntaan. Opinnäytetyönä tehdyn kehitysprojektin yhtenä tavoitteena olikin tarkastella kuinka hyvin tämä roolin muutos on onnistunut. Viljelijöiden kokemuksia kartoittamalla pyrittiin arvioimaan kuinka osallistavaa yleissuunnittelu todellisuudessa onkaan.

3 Yleissuunnittelun kehittämisprojektin kuvaus

Kosteikkojen ja luonnon monimuotoisuuden yleissuunnittelun kehittämisprojekti eli opinnäytetyön toiminnallinen osa käsittää alueellisille ympäristökeskuksille laaditun selvityksen, selvityksen perusteella tehdyn julkaisun ja oheismateriaalin. Lisäksi kehittämisprojektiin liittyvä viestintä oli keskeinen osa toiminnallisen osuuden oppimisprosessia.

3.1 Kehittämisprojektin tausta ja tavoitteet

Yleissuunnitteluun liittyvien käytänteiden yhtenäistämiseksi on sekä luonnon monimuotoisuuden yleissuunnitteluun että kosteikkojen yleissuunnitteluun liittyen laadittu työtä ohjaavat oppaat (Heikkilä 2002 & Karhunen 2007). Oppaissa esitellään maatalousalueiden yleissuunnittelun tavoitteet ja annetaan ohjeet yleissuunnitelman laatimiseksi. Oppaiden avulla valtakunnallisesti tehtävän yleissuunnittelun alueellisia toimintamalleja on pyritty yhdenmukaistamaan.

Ohjeista ja oppaista huolimatta eri ympäristökeskusten alueille on muodostunut vaihtelevia käytäntöjä yleissuunnittelun toteuttamiseen liittyen. Resursseista, suunnittelijasta, suunnittelualueesta ja muista muuttujista riippuen muun muassa osallistamisen menetelmät ja taso, suunnittelualueen koko sekä toteuttajataho ovat vaihdelleet. Vaihtelevista lähtökohdista on syntynyt vaihtelevia yleissuunnitelmia, joiden vaikuttavuutta on aikaisemmin arvioitu suunnittelijoiden ja ohjausryhmäläisten sekä yleisten maatalouden ympäristöpoliittisten suuntaviivojen näkökulmasta (Härjämäki & Kaljonen 2007; Aakkula, Jokinen, Kaljonen & Kröger 2006). Opinnäytetyön lähtökohtana identifioitiin, että yleissuunnittelun vaikuttavuuden arviointi syvenyy, jos yleissuunnittelua tarkastellaan viljelijöiden näkökulmasta. Tarve viljelijöiden kokemusten kartoittamiselle oli esitetty myös aikaisempien arviointien yhteydessä (Härjämäki & Kaljonen 2007, 72).

Viljelijöillä on keskeinen rooli yleissuunnittelun tavoitteiden saavuttamisessa. Suunnittelun aikana kartoitettujen kohteiden perustaminen ja hoito on pitkälti mielletty viljelijöiden tehtäväksi. Lisäksi yleissuunnittelun on toivottu avaavan uusia keskustelukanavia ja yhteistyön muotoja juuri viljelijöiden ja ympäristöhallinnon sekä muiden toimijoiden välille. Näin ollen, jos viljelijä ei koe yleissuunnitelmaa omakseen, voidaan hankkeen vaikutusten olettaa jäävän vähäisiksi. Viljelijöiden kokemuksia, ajatuksia ja toiveita ei kuitenkaan ole vielä yleissuunnitteluun liittyen kattavasti koottu. Viljelijöiltä kerättävä tieto tunnistettiin voimavaraksi, jota ei ole täysimääräisesti hyödynnetty yleissuunnittelun kehittämisessä.

Opinnäytetyön päätavoitteena oli tehdä selvitys alueellisille ympäristökeskuksille yleissuunnittelun tavoitteiden toteutumisesta viljelijöiden kannalta. Työn toimeksiantajana toimi Pirkanmaan ympäristökeskus, jonka vesienhoito-osastolla opinnäytetyön laatija toteutti kesällä 2008 alueen ensimmäisen kosteikkojen ja luonnon monimuotoisuuden yleissuunnitteluhankkeen. Tätä ennen Pirkanmaalla oli toteutettu luonnon monimuotoisuuden yleissuunnittelua yleissuunnitteluoppaan (Heikkilä 2002) mukaan, mutta alueelle ominaisia vakiintuneita toimintamalleja ei ollut muodostunut. Osittain syynä olivat olleet yleissuunnittelutyöhön suunnattujen resurssien puute sekä suunnittelutyötä tekevien henkilöiden vaihtuminen. Tarve uusille ideoille ja työn selkeyttämiselle tunnistettiin siis sekä Pirkanmaalla alueellisesti että laajemmalla valtakunnallisen arvioinnin tasolla.

Selvityksen tavoitteet määriteltiin yhdessä työn toimeksiantajan, Pirkanmaan ympäristökeskuksen sekä kolmen muun alueellisen ympäristökeskuksen kanssa. Ensisijaiseksi tavoitteeksi määriteltiin tarve tunnistaa yleissuunnittelun toimintaprosessin keskeiset haasteet ja vahvuudet viljelijän kannalta. Identifioinnin jälkeen pyrkimyksenä oli rakentaa kehitysehdotuksia alueellisille ympäristökeskuksille ja muille yleissuunnittelussa mukana oleville tahoille, jotta viljelijöille voitaisiin tulevaisuudessa tarjota sekä sisällöllisesti että menetelmällisesti entistä parempia hankkeita. Keskeisenä tavoitteena oli, että saatuja tuloksia voitaisiin käyttää yleissuunnittelua koskevassa päätöksenteossa ja mahdollisten tulevien hankkeiden suunnittelussa.

Työn luonne olikin selkeästi kehittämispainotteinen. Konkreettisena kehitysprojektin tavoitteena oli tehdä Pirkanmaan ympäristökeskuksen raportteja -sarjaan julkaisu, jossa kuvataan selvityksen tulokset sekä tulosten pohjalta annetut kehittämissuositukset. Julkaisusta haluttiin kehittämistyökalu, joka antaisi suuntaviivoja yleissuunnittelun kehittämistyöhön.

Koska tavoitteena oli saada kattavasti tietoa yleissuunnittelun eri toimintamalleista, päätettiin yleissuunnittelua ja viljelijöiden kokemuksia tarkastella viiden esimerkkialueen kautta. Tarkasteltavat yleissuunnittelualueet sijoittuivat Pirkanmaan, Keski-Suomen, Uudenmaan ja Lounais-Suomen ympäristökeskusten alueille (taulukko 4). Selvitykseen valittujen alueiden alustavan valinnan suoritti Pirkanmaan ympäristökeskus työn laatijan tekemän esiselvityksen perusteella ja lopulliset suunnittelualuevalinnat rajattiin arviointiin osallistuneiden aluekeskusten yhteistyönä. Laajuudeltaan ja toteutustavoiltaan erilaisia suunnittelualueita valitsemalla pyrittiin erilaisten toimintamallien vertailuun ja mahdollisimman kattavaan selvitystulosten tuottamiseen. Tavoitteena oli yleistettävän tiedon tuottaminen ja erilaisille suunnittelualueille soveltuvien kehitysehdotusten antaminen.

Pirkanmaan ympäristökeskus:

- Maatalousalueiden luonnon monimuotoisuuden ja kosteikkojen yleissuunnitelma, Vesilahti- Naarvanjoen, Toivolanojan ja Tuonenojan valuma-alueet (Koivuranta 2008).

Lounais-Suomen ympäristökeskus:

- Maatalousalueiden luonnon monimuotoisuuden ja monivaikutteisten kosteikkojen yleissuunnitelma, Paimion Vähäjoki (Lundström, Pakkanen, Myllyoja & Aaltonen 2008).

Uudenmaan ympäristökeskus:

- Kosteikkojen ja luonnon monimuotoisuuden yleissuunnitelma Vihtijoen valuma-alueella (Pimenoff & Vuorinen 2008).

Keski-Suomen ympäristökeskus:

- Maatalousalueiden luonnon monimuotoisuuden ja kosteikkojen yleissuunnitelma, Laukaa (Yliniemi 2008a).
- Maatalousalueiden luonnon monimuotoisuuden ja kosteikkojen yleissuunnitelma, Hankasalmi (Yliniemi 2008b).

Taulukko 4: Selvitykseen valitut yleissuunnitelmat aluekeskuksittain jaoteltuina

3.2 Tutkimusmenetelmät

Opinnäytetyön toiminnallisessa osuudessa tehdyn selvityksen aineistonkeruun perusmenetelmiä olivat havainnointi, kyselytutkimus ja ryhmäkeskustelut. Selvityksen tavoitteet pyrittiin saavuttamaan vertailemalla viljelijöiden kokemuksia viidellä eri suunnittelualueella, identifioimalla yleissuunnittelun onnistumiseen ja epäonnistumiseen liittyviä tekijöitä kirjallisuuden avulla sekä vaihtamalla kokemuksia yleissuunnittelua toteuttavien aluekeskusten kesken. Kirjallisuuden, toimijanäkökulman ja aluekeskusten ryhmäkeskustelujen avulla voitiin kattavasti arvioida, mitä yleissuunnittelu tarjoaa viljelijälle ja kuinka yleissuunnittelun vaikuttavuutta voidaan tehostaa. Selvityksessä käytetyt aineistot on esitetty taulukossa 5. Tarkempi kuvaus kustakin aineistosta on esitetty luvuissa 3.2.1- 3.2.4.

Selvityksessä käytetyt aineistot:

- Yleissuunnittelun toimintatapoja ja suunnittelun vaikuttavuutta arvioiva kyselytutkimus viidellä yleissuunnittelualueella
- Kyselytutkimuksen ideointi ja analysointi sekä yleissuunnittelun arviointi ryhmäkeskustelujen muodossa neljän alueellisen ympäristökeskuksen kesken. Mukana yleissuunnittelua koordinoivat henkilöt Pirkanmaan, Lounais-Suomen, Uudenmaan ja Keski-Suomen ympäristökeskuksista.
- Kyselyyn valittujen yleissuunnittelualueiden yleissuunnitelmajulkaisut
- Yleissuunnittelun vaikuttavuudesta valmistuneet aikaisemmat tutkimukset (Kaljonen 2007; Schulman ym. 2006; Härjämäki & Kaljonen 2007).
- Viljelijäkyselyssä mukana olleiden hankkeiden kustannustilitystiedot
- Yleissuunnitteluprosessin (Koivuranta 2008) ja kehittämisprojektin aikana tapahtunut havainnointi

Taulukko 5: Selvityksessä käytetyt aineistot

3.2.1 Havainnointi

Havainnointi on tieteellinen tutkimusmenetelmä, jossa toiminnan näkemiseen ja tarkkailuun yhdistyy tulosten analysointi ja dokumentointi (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2004, 201-203). Tässä opinnäytetyössä on käytetty osallistuvaa havainnointia yhtenä tutkimusmenetelmänä. Osallistuvassa havainnoinnissa havainnoija toimii havainnoitavan ryhmän jäsenenä (Hirsjärvi ym. 2004, 203-206). Tässä tapauksessa työn laatija toimi osana alueellista ympäristöhallintoa ja erityisesti kosteikkojen ja luonnon monimuotoisuuden yleissuunnitteluhanketta toteuttavaa ryhmää (Koivuranta 2008). Havainnointi alkoi kirjoittajan toimiessa suunnittelijana kosteikkojen ja luonnon monimuotoisuuden yleissuunnitteluhankkeessa jo ennen varsinaisen kehittämisprojektin alkamista ja jatkui koko projektin ajan julkaisun taittamiseen ja sitä koskevan viestintämateriaalin laatimiseen saakka. Työskentely alueellisessa ympäristökeskuksessa mahdollisti sekä yleissuunnittelun toimintamallien että ympäristöhallinnon toimintakulttuurin havainnoinnin. Käsitys yleissuunnittelun periaatteista, tavoitteista ja osittain myös viljelijöiden toiveista ja tarpeista muodostuikin virkasuhteen aikana havainnoinnin ja suunnittelijan tehtävien myötä. Ilman havainnointiin perustuvaa lähtötiedon keruuta, olisi kehittämisprojektin ja siihen sisältyvän selvityksen toteuttaminen ollut, jos ei mahdotonta, niin erityisen haastavaa. Havainnointia pidetäänkin hyvänä tutkimusmenetelmänä silloin, kun tutkittava asia olisi tutkijalle muutoin verrattain tuntematon. (Grönfors 2007, 154; Aarnos 2007, 173). Havainnointi tarjosikin oleellista tietoa sekä alueellisen ympäristökeskuksen toimintamalleista että yleissuunnittelutyöstä.

Osallistuvassa havainnoinnissa havaintijalla on usein jokin konkreettinen rooli. Tässä tapauksessa työn laatijalla oli havainnoijana eräänlainen kaksoisrooli, työn laatijan toisaalta havainnoissa alueellisen ympäristökeskuksen toimintamalleja osana Pirkanmaan ympäristökeskuksen henkilöstöä ja toisaalta havainnoinnin kohdistuessa viljelijöihin yleissuunnittelun toimijoina osallistavan hankkeen suunnittelijana. Molemmissa tapauksissa kirjoittaja pyrki toimimaan havainnoitavan ryhmän jäsenenä, osana toiminnan kulttuuria. Grönforsin mukaan (2007, 151) havainnoinnin kohteena voivatkin olla kokonaiset yhteisöt. Projektin aikana ja jo sitä ennen kirjoittajalla oli mahdollisuus syventyä sekä alueellisen ympäristökeskuksen että suunnittelualueiden viljelijöiden muodostamien yhteisöjen kulttuurisiin ja sosiaalisiin piirteisiin. Tämänkaltaisen toiminnan hienovaraiset nyanssit huomioiva toimintamalli on ominaista juuri osallistavalle havainnoinnille verrattuna systemaattiseen havainnointiin, jossa havainnointi vaatii rajatun ympäristön ja ennalta määritetyt luokittelumallit. (Hirsjärvi ym. 2004, 203-206.)

Epävirallisten keskustelujen, lukuisten puhelinoittojen, palaverien ja viljelijöiden kanssa tehdyn työn kautta kirjoittaja omaksui tietoa, jota ei olisi voinut millään muulla tavalla hankkia. Juuri tämän hiljaisen tiedon hyväksikäyttäminen on ollut työssä oleellista. Ympäristöhallinnon työntekijänä toimiminen on mahdollistanut myös konkreettisen avun ympäristöhallin-

non ja sen yhteistyökumppaneiden asiantuntijoilta. Lisäksi työsuhde on mahdollistanut muun muassa ympäristöhallinnon aineistojen käytön. Vaikka havainnointi on aikaa vievä ja haasteellinen tutkimusmenetelmä (Grönfors 2007, 156), merkitsi se nyt tehdyssä opinnäytetyössä tärkeää yhdistävää elementtiä teorian ja käytännön välillä. Havainnointi asetti muilla tutkimusmenetelmillä hankitun tiedon kontekstiin, jota ilman muun muassa kyselytutkimuksen kautta saadut tulokset olisivat voineet jäädä irrallisiksi.

Havainnoinnin käyttäminen tutkimusmenetelmänä edellyttää tutkijan roolin aktiivista huomiointia (Grönfors 2007, 153). Onkin todettava, että kirjoittajan aktiivinen osallistuminen havainnoitavien ryhmien, sekä suunnittelualueen viljelijöiden että alueellisen ympäristökeskuksen toimintaan, edellytti oman subjektiivisuuden entistä tarkempaa tarkastelua selvitysprosessin aikana. Tarkemmin tätä ja muita selvityksen validiteettiin ja reliabiliteettiin liittyviä kysymyksiä on käsitelty projektin arvioinnin yhteydessä (Luku 3.6).

3.2.2 Kyselytutkimus

Kehittämisprojektissa tehdyn selvityksen ensisijainen tavoite oli viljelijöiden yleissuunnittelu- ja kehitysehdoitusten kartoittaminen. Tämän tavoitteen saavuttamiseksi toteutettiin 19.1.-4.2.2009 kyselytutkimus viidellä yleissuunnittelualueella. Kyselytutkimus katsottiin selvityksen tavoitteisiin hyvin soveltuvaksi tutkimusmenetelmäksi mm. sen kustannustehokkuuden ja standardinomaisuuden vuoksi. Selvitystä ideoitaessa todettiin, että kyselylomake voidaan helposti toimittaa suurelle vastaajajoukolle. Koska tarkoituksena oli luoda yleistettäviä kehitysehdotuksia valtakunnallisesti tehtävään yleissuunnittelutyöhön, oli juuri otoksen kattavuus tulosten hyödynnettävyyden kannalta keskeisessä asemassa.

Kyselytutkimuksen eduksi koettiin myös saatavan aineiston yhteneväisyys. Kyselytutkimuksessa aineisto kerätään standardoidusti, jolloin koehenkilöiden muodostamalta otokselta kerätään vastaukset täsmälleen samalla tavalla. Verrattuna haastatteluun kyselytutkimuksessa haastattelijan vaikutus eliminoituu ja vastaaja voi tuntea henkilöllisyytensä paremmin suojatuksi, erityisesti jos kyselyyn vastataan nimettömänä. (Hirsjärvi ym. 2004, 182.) Nimettömänä vastaaminen oli tehdyssä selvityksessä erityisen tärkeää, sillä työn laatija oli toiminut yhden arvioinnissa mukana olleen alueen suunnittelijana (Koivuranta 2008). Näin nimettömästi vastaamisen toivottiin edesauttavavan rohkeampien arvioiden antamista erityisesti suunnittelijaa suoraan koskeviin kysymyksiin.

Kyselytutkimuksen rajoituksena voidaan nähdä saatavan aineiston pinnallisuus. Vastausväsymyksen välttämiseksi joudutaan kyselyä laadittaessa haastattelua tarkemmin analysoimaan kysymysten maksimimäärä. Liian pitkä kyselylomake rajaa jo lähtökohtaisesti vastaajia ja voi

lisäksi aiheuttaa vastausväsymystä, jolloin kyselylomakkeen lopussa esitettyihin kysymyksiin ei vastata alun intensiteetillä. (Jyrinki 1977, 25.) Viljelijäkyselyä suunniteltaessa rajattiinkin tiettyjä teemoja kyselyn ulkopuolelle tiiviin rakenteen aikaansaamiseksi. Keskeisimmät aihealueet määriteltiin alueellisten ympäristökeskusten ja muiden yleissuunnittelun toimijoiden yhteistyönä.

Onnistuneen kyselylomakkeen laatiminen vaatii tutkijalta laajaa tietopohjaa ja riittävästi aikaa (Hirsjärvi ym. 2004, 184.). Projektin onnistumisen kannalta keskeistä olikin kyselyn suunnitteluvaiheeseen varattu aika sekä kyselytutkimuksen ohella käytetyt tutkimusmenetelmät. Havainnoinnin ja toimintatutkimuksellisten elementtien kautta kyselytutkimuksesta saatu informaatio syventyi ja kyselytutkimusta voitiin hyödyntää kattavammin. Ennen kyselylomakkeen laatimista tapahtunut havainnointi auttoi työn laatijaa määrittelemään tutkimuksen tavoitteet ja erityisesti ne kysymykset, joihin kyselyllä haluttiin vastaukset. Kommentteja kyselyn toteutukseen ja sisältöön liittyen pyydettiin lisäksi alueellisilta ympäristökeskuksilta sekä Pirkanmaan, Lounais-Suomen, Uudenmaan ja Keski-Suomen yleissuunnitteluprosesseissa mukana olleilta ohjausryhmätahoilta. Kyselyn onnistumisen kannalta ensiarvoisessa asemassa olivat myös suunnittelualueiden maaseutusihitteerit, jotka omalla työllään edistivät kyselyn toteuttamista. Kommentteja pyytämällä ja yhdessä ideoimalla kartoitettiin ne yleissuunnittelun aihepiirit, joista erityisesti kaivattiin viljelijöiden mielipiteitä.

Kysymysten esitystavalla ja kyselylomakkeen rakenteella on tutkitusti vaikutusta vastausaktiivisuuteen (mm. Valli 2007, 104-105; Heikkilä 2004, 49-53). Rakenteellisen selkeyden vuoksi viljelijäkysely jaettiin taustatietojen lisäksi kuuteen osa-alueeseen: yleissuunnittelun maastokartoitus, viestintä ja osallistaminen, erityistuet ja ei-tuotannolliset investoinnit - tuet, yleissuunnittelmajulkaisu, yleissuunnittelun kokonaisarviointi ja yleissuunnittelun vaihtoehdot. Heikkilän (2004, 49-52) mukaan kyselylomakkeessa on hyvä hyödyntää erilaisia kysymystyypppejä, kuten suljettuja, sekamuotoisia ja asteikkotyyppisiä kysymyksiä. Likertin asenneasteikko, jossa vastaaja valitsee asennettaan lähinnä olevan vastausvaihtoehdon, koettiin yleissuunnittelun vaikutuksia ja yleissuunnittelukokemuksia kartoitettaessa hyödylliseksi. Myös avointen kysymysten käyttö, niiden käsittelyn työläydestä huolimatta, koettiin tärkeäksi. Avoimia kysymyksiä esittämällä annettiin vastaajille tilaa esittää yleissuunnitteluun ja maatalouden ympäristönsuojeluun liittyviä kehitysideoita. Kaiken kaikkiaan numeroitua kysymyksiä oli kyselylomakkeessa 28 kappaletta, joista osa muodostui useamman väittämän kokonaisuuksista.

Osa kyselytutkimukseen valituista kysymyksistä oli yhteneväisiä yleissuunnittelun ohjausryhmätahoille vuonna 2006 suunnatun kyselyn kysymysten kanssa (tulokset esitetty julkaisussa Härjämäki & Kaljonen 2007). Härjämäen ja Kaljosen tutkimus on laajin Suomessa yleissuunnittelusta aikaisemmin tehty selvitys ja sen tulokset ovat osaltaan ohjanneet yleissuunnittelun kehittämistyötä. Valitsemalla selvityksessä tehtyyn kyselytutkimukseen samoja kysymyksiä,

mahdollistettiin ohjausryhmätahojen ja viljelijöiden mielipiteiden vertailu. Vaikka näiden kahden selvityksen tutkimusmenetelmälliset erot, tutkimusten ajallinen poikkeavuus ja kenties jopa maatalouspoliittisen ilmapiirin muutokset estivät vastausten aukottoman vertailun, puolsi yleissuunnitteluprosessin pitkälti muuttumaton tekotapa ja tavoitteiden yhteneväisyys tutkimusten yhtäaikaista arviointia.

3.2.3 Toimintatutkimus

Ammattikorkeakoulun opinnäytetyön tavoitteiden mukaisesti projektin tarkoituksena oli ensisijaisesti käytännönläheisten kehittämisehdotusten laatiminen. Tämän toiminnan kehittämislouonteen vuoksi sovellettiin projektiin myös toimintatutkimukselle ominaista lähestymistapaa. Toimintatutkimukselle ominaista on tutkimisen ohella tapahtuva kehittäminen (Heikkinen 2006, 196.). Kuten osallistavassa havainnoinnissa, myös toimintatutkimuksessa tutkija toimii osana tutkimaansa ja kehittämäänsä yhteisöä (Heikkinen, Rovio & Syrjälä 2007, 9-10, 15). Käytännönläheisen kehittämisen lisäksi opinnäytetyön tavoitteena oli yleistettävän yleissuunnittelutiedon tuottaminen ja onkin todettava, että toimintatutkimusta käytettiin vain väljästi projektin lähestymistapana. Toimintatutkimuksen periaatteista poiketen mm. objektiivisyyteen pyrittiin kaikessa toiminnassa. Lähtökohtaisesti subjektiivisuuden poistaminen ei ole ensisijaisena tavoitteena toimintatutkimuksessa (mm. Heikkinen 2006).

Työn laatija osallistui projektiin sekä tutkijana että hanketyöryhmän jäsenenä, johon työn laatijan lisäksi kuului toimijoita neljästä alueellisesta ympäristökeskuksesta. Hanketyöryhmän vetäjänä työn laatijan vastuualueisiin kuului selvitystä suunnittelevien ja analysoivien kokousten järjestely, jotka muodostivat projektin kannalta keskeisen toiminnallisen käytännön. Kokoukset toimivat yleissuunnitteluun liittyvien kokemusten vaihdon, kyselyn ideoinnin ja kyselyn vastausten analysoinnin työpajoina. Kokouksiin osallistuivat Pirkanmaan, Lounais-Suomen, Keski-Suomen ja Uudenmaan ympäristökeskusten yleissuunnittelusta vastaavat henkilöt. Kehittämisprojektin suunnittelija-, aluekeskus- ja ohjausryhmänäkökulma perustuikin pääosin niiden aluekeskusten näkemyksiin, jotka osallistuivat selvityksen aikaiseen työhön. Osittain näkökulmaa laajennettiin aiheesta aikaisemmin tehtyjen tutkimusten avulla (mm. Härjämäki & Kaljonen 2007).

3.2.4 Kirjallinen aineisto

Projektin toteuttamisessa, kyselyvastausten analysoinnissa ja kehitysehdotusten laadinnassa merkittävässä roolissa olivat myös yleissuunnitteluun liittyvät kirjalliset aineistot. Erityisesti

projektin aikana hyödynnettiin kyselyyn valittujen yleissuunnitelmahankkeiden julkaisuja, joista tarkistettiin hankkeiden perustiedot. Koska yleissuunnitelmajulkaisut on pääpiirteissään toteutettu yleissuunnitteluoppaiden (Karhunen 2007; Heikkilä 2002) ohjeiston mukaisesti, oli julkaisujen kautta saatava tieto muun muassa hankkeiden tiedotukseen ja osallistavuuteen liittyen ainakin osittain yhdenmukaista. Näin ollen julkaisujen avulla voitiin verrata muun muassa hankkeiden aikana toteutettuja toimia niihin mielikuviin yleissuunnittelusta, joita viljelijät esittivät kyselyvastauksissaan. Sitovaa vertailua kyselyvastausten ja yleissuunnitelmajulkaisujen välillä ei kuitenkaan voitu tehdä, sillä julkaisut eroavat sisällöllisesti ainakin osittain toisistaan. Julkaisuja tarkastelemalla saatiin kuitenkin arvokasta tietoa selvityksessä vertailtavien hankkeiden erityispiirteistä, kartoitetuista kohteista sekä käytetyistä osallistamismenetelmistä. Yleissuunnitelmajulkaisuista saatuja tietoja täydennettiin alueellisten ympäristökeskusten kokouksissa, joissa kirjoittaja sai yksityiskohtaisempaa tietoa mukana olleiden yleissuunnitelmien käytännön toteutuksesta, haasteista ja onnistumisista.

Yleissuunnitelmajulkaisujen lisäksi alueelliset ympäristökeskukset antoivat kirjoittajan käyttöön kyselyyn valittujen yleissuunnitelmahankkeiden kustannustilitystiedot. Tietojen avulla hankkeita tarkasteltiin osittain myös taloudellisen tehokkuuden näkökulmasta. Koska suunnittelualueiden rakenne ja pinta-ala vaihtelevat, ei työssä kuitenkaan voitu esittää pitävää arviota resurssien, kyselytulosten ja vaikuttavuuden suhteesta.

Kyselyvastausten analysoinnissa ja kehitysehdotusten laadinnassa hyödynnettiin yleissuunnittelun vaikuttavuudesta aikaisemmin laadittuja tutkimuksia. Erityisesti viljelijöiden vastauksia verrattiin luonnon monimuotoisuuden yleissuunnittelun vaikuttavuutta tarkastelemaan *Niityiltä kartoille ja käytäntöön- Maatalousalueiden luonnon monimuotoisuuden yleissuunnittelun vaikuttavuus*-julkaisuun (Härjämäki & Kaljonen 2007). Teoksessa luonnon monimuotoisuuden yleissuunnittelun vaikuttavuutta on arvioitu muun muassa yleissuunnittelualueiden suunnittelijoille ja ohjausryhmän jäsenille tehdyin kyselyin ja haastatteluin. Koska arvioinnin lähtökohdaksi on suunnittelija- ja ohjausryhmäpainotteinen, tarjosi se mielenkiintoisen lähtökohdan suunnittelija- ja viljelijänäkökulman vertailuun. Härjämäen ja Kaljosen tutkimuksen lisäksi projektin aikana kirjoittaja selvitti myös mm. yleissuunnitteluun ja viestintään liittyviä teoreettisia perusteita tutkimuskirjallisuuden avulla. Selvitystä tehtäessä myös osallistamisen teoriaa käsittelevät teokset sekä teokset, jotka sivuavat viljelijöiden kanssa tehtyjä hankkeita auttoivat kyselyn tulosten analysoinnissa ja kehitysehdostusten laadinnassa. Lisäksi ympäristö- ja maatalouspolitiikkaan liittyvät viljelijöiden mielipiteitä kartoittavat tutkimukset toimivat hedelmällisenä pohja-aineistona. (mm. Kröger 2002; Kulmala 2005; Kaljonen 2002; Aakkula ym. 2006; Franzen & Lehtomaa 2005.)

3.3 Kehittämiprojektin vaiheet

Opinnäytetyön toiminnallinen osa eli kehittämisprojekti voidaan jakaa kolmeen vaiheeseen, jotka toimivat sekä erillisinä prosesseina että toisensa läpileikkaavana oppimisen dialogina. Projektin eri vaiheissa työn laatijan roolit kehittyivät ja erityisesti roolien painopisteet muuttuivat. Taulukossa 6 on esitetty projektin eteneminen sekä työn laatijan roolin muutos.

Kehittämisprojektin vaihe	Keskeisimmät toimet	Työn laatijan rooli
Esiselvitys- ja ideointivaihe	Tutkimusaiheeseen ja -ympäristöön tutustuminen Tutkimustavoitteiden asettaminen toimeksiantaja-organisaatiossa ja yhteistyötahojen kesken Tutkimusmenetelmien valitseminen Yleissuunnittelun, osallistavan suunnittelun, viestinnän ja tutkimusmenetelmien teoriaan tutustuminen	Kartoittaja
Kyselytutkimuksen toteuttamisvaihe	Valittujen tutkimusmenetelmien siirtäminen käytäntöön Yhteistyö ja jatkuva vuorovaikutus toimeksiantajan, oppilaitoksen ja muiden yhteistyötahojen kesken	Tutkija
Analysointi- ja kirjoittamisvaihe	Tutkimusaineiston luokittelu ja työstäminen Tutkimuksen validiteetin ja reliabiliteetin arviointi Tulosten jalostaminen käytännön kehitysehdotuksiksi Tulosten ja kehitysehdotusten kokoaminen ympäristöhallinnon julkaisuun Julkaisun tiedotemateriaalin laatiminen	Kehittäjä

Taulukko 6: Kehittämisprojektin vaiheet ja työn laatijan roolin muuttuminen projektin aikana

3.3.1 Esiselvitys- ja ideointivaihe

Varsinainen opinnäytetyöprojekti viljelijöiden yleissuunnittelukokemusten kartoittamiseksi ja yleissuunnittelun kehittämiseksi alkoi syyskuussa 2008 työn laatijan toimiessa virkasuhteessa Pirkanmaan alueellisessa ympäristökeskuksessa. Kirjoittaja oli äskeittäin siirtynyt kosteikkojen ja luonnon monimuotoisuuden suunnittelijatehtävistä toisiin tehtäviin organisaation sisällä ja jo aikaisempien tehtävien aikana oli alueellisessa ympäristökeskuksessa herännyt ajatus yleissuunnittelun kehittämisprojektista, jossa keskeisessä osassa olisivat suunnittelualueiden viljelijät. Osittain opinnäytetyöprojektin esiselvitys- ja ideointivaihe olikin jo alkanut kesällä 2008 kirjoittajan toimiessa kosteikkojen ja luonnon monimuotoisuuden yleissuunnitteluhankkeen suunnittelijana. Tuolloin alkanut ja koko prosessin ajan jatkunut yleissuunnittelukäytäntöiden ja alueellisten ympäristökeskusten toimintakulttuurin havainnointi toimivat pohjana myös uudelle, kattavammalle kehitysprosessille.

Varsinainen kehittämisprojekti aloitettiin määrittelemällä opinnäytetyön tavoitteet ja keinot syksyn 2008 aikana Pirkanmaan ympäristökeskuksen vesienhoito-osastolla muun virkatyön ohessa. Erityisesti projektia suunniteltiin yhdessä ylitarkastaja Heidi Heinon kanssa, joka toimi opinnäytteen virallisena yhteyshenkilönä alueellisessa ympäristöhallinnossa. Syksyn 2008 aikana tehdyssä esiselvityksessä perehdyttiin toteutettuihin kosteikkojen ja luonnon monimuotoisuuden yleissuunnitelmiin, erilaisiin yleissuunnitelmakäytäntöihin, osallistavan suunnittelun teoriaan ja mahdollisiin tutkimusmenetelmiin. Esiselvityksen avulla luotiin yleiskuva siitä, mitä oli jo tutkittu ja miten. Opinnäytetyön toimeksiantajan ja työlle muodostetun alueellisista ympäristökeskuksista koostuvan hanketyöryhmän kanssa arvioitiin työlle asetettavia päätavoitteita ja metodologisia vaihtoehtoja. Ideointivaiheen aikana työn tutkimusmenetelmiksi valittiin kyselytutkimus, toimintatutkimus ja havainnointi.

Päätavoitteiden asettamisen ja metodologisten rajausten jälkeen ideointivaihe jatkui kyselytutkimuksessa tutkittavan otoksen rajauksella. Kirjoittajan laatiman esiselvityksen perusteella suoritettiin selvitykseen valittavien alueiden valinta. Oleellisena kysymyksenä oli kuinka suuri otos tarvitaan, jotta kyselyn tuloksia voidaan yleistää ja toisaalta minkälainen otos on riittävä, jotta saadaan kustannustehokkaasti selvitettyä ne asiat, joista aluekeskukset ovat kiinnostuneita. Alustava valinta tehtiin Pirkanmaan ympäristökeskuksessa vesienhoito-osastolla. Lopulliset suunnittelualuevalinnat rajattiin arviointiin osallistuneiden aluekeskusten yhteistyönä. Laajuudeltaan ja toteutustavoiltaan erilaisia suunnittelualueita valitsemalla pyrittiin erilaisten toimintamallien vertailuun ja mahdollisimman kattavaan selvitysaineistoon. Työssä päädyttiin tarkastelemaan yleissuunnittelun toimintamalleja ja viljelijöiden kokemuksia viiden esimerkkialueen kautta. Tarkasteltavat yleissuunnittelualueet sijoittuvat Pirkanmaan, Keski-Suomen, Uudenmaan ja Lounais-Suomen ympäristökeskusten alueille.

Esiselvitys- ja ideointivaiheessa erityisesti havainnointi ja toimintatutkimuksellinen lähestymistapa olivat keskeisessä asemassa. Kehittämisprojektia suunniteltaessa Pirkanmaan ympäristökeskus kutsui koolle selvitykseen osallistuvien ympäristökeskusten yleissuunnittelun koordinaattorit (liite 2), jotka muodostivat selvityksen onnistumisen kannalta oleellisen hanketyöryhmän. Ensimmäisen alueellisten ympäristökeskuksen kesken pidettävän kokouksen tarkoituksena oli pohtia selvitykseen kohdistuvia odotuksia ja vaihtaa kokemuksia, jotta kysely huomioisi mahdollisimman tarkasti eri alueiden erityispiirteet. Yhdessä mietittiin mitä halutaan ensisijaisesti selvittää ja mitä tavoitteita eri aluekeskuksilla on kyselyn ja yleisemmin yleissuunnittelun suhteen. Joulukuussa 2008 järjestettyyn tapaamiseen osallistuivat työn laatijan lisäksi seuraavat henkilöt: ylitarkastaja Heidi Heino ja suunnittelija Tiina Schultz Pirkanmaan ympäristökeskuksesta, suunnittelija Anni Karhunen Lounais-Suomen ympäristökeskuksesta, ylitarkastaja Liisa Horppila-Jämsä Keski-Suomen ympäristökeskuksesta ja ylitarkastaja Irmeli Ahtela Uudenmaan ympäristökeskuksesta. Tapaamiseen osallistuneet henkilöt ovat toimineet vaihtelevissa tehtävissä yleissuunnittelun parissa. Lähes kaikilla kokoukseen osallistuneilla on kokemusta suunnittelijan työstä joko kosteikkojen, luonnon monimuotoisuuden tai suojavyöhykkeiden yleissuunnittelussa. Lisäksi Anni Karhunen on ollut mukana tekemässä luonnon monimuotoisuuden yleissuunnitteluopasta (Heikkilä 2002) sekä tehnyt oppaan kosteikkojen yleissuunnitelmien laatimisesta (Karhunen 2007).

Alueellisten ympäristökeskusten kokous nauhoitettiin ja purettiin tekstitiedostoiksi eli litte-roitiin. Tämän jälkeen aineisto muokattiin kokousmuistioksi, jota hyödynnettiin kehittämisprosessissa. Huomioitavaa on, että kokoukseen osallistuneet henkilöt kommentoivat kyselytutkimusta myös kokouksen ulkopuolella mm. sähköpostitse, kirjeitse ja puhelimitse, ja vuorovaikutteinen kehittämistyö olikin jatkuvaa. Aluekeskusten lisäksi kyselytutkimuksen ja opinnäytetyön tavoitteita ja ideoita testattiin työn laatijan oppilaitoksen asiantuntijoiden avulla. Opinnäytetyön ohjaajan lisäksi kommentteja pyydettiin ja saatiin useilta opettajilta mm. kyselyn tekniseen toteuttamiseen liittyen. Tämä useita asiantuntijoita hyödyntänyt esiselvitys- ja ideointivaihe auttoi huomattavasti projektin muiden vaiheiden toteuttamisessa. Ajallisesti pitkä ja toiminnallisesti monipuolinen esiselvitys- ja ideointityö antoi raskaudesta huolimatta huomattavasti kehittämisprojektille.

3.3.2 Kyselytutkimuksen toteutusvaihe

Ideoinnin jälkeen kyselylomake testattiin alueellisten ympäristökeskusten yleissuunnittelukoordinaattoreilla, jonka jälkeen kysely postitettiin yleissuunnitteluprosesseista saatujen tilatietojen perusteella yleissuunnittelualueilla sijaitseville tiloille. Osa yhteystiedoista saatiin alueellisten ympäristökeskusten kautta, osassa apua saatiin kuntien maaseutusihteereiltä. Vastausaktiivisuuden nostamiseksi postitse lähetettävän paperikyselyn lisäksi kyselyyn oli

mahdollista vastata sähköisesti. Sähköinen kysely linkitettiin arvioinnissa mukana olleiden alueellisten ympäristökeskusten internetsivuille. Sähköisen kyselylomakkeen laadintaan käytettiin Eduix / Delta Piktori Oy:n tuottamaa E-lomake - ohjelmistoa, joka osoittautui teknisesti helpoksi käyttää, mutta ulkoasultaan kenties melko kankeaksi.

Sähköinen kyselylomake oli suunniteltu siten, että yhteenkään kysymykseen ei ollut pakko vastata. Näin ollen saatu sähköinen aineisto oli mahdollisimman yhtenäistä postitse lähetetyn kyselyn kanssa. Vastausaktiivisuuden nostamiseksi kyselyn ajankohdaksi valittiin tammi-helmikuun vaihe, jolloin vältettiin päällekkäisyys kevään päätukihaun ja sesonkitöiden kanssa. Lisäksi kyselyyn valittuja motivoitiin valmiiksi maksetulla vastauskuorella, kirjapalkintoja arpomalla sekä saatekirjeellä. Saatekirje sisälsi kyselytutkimuksen taustatietojen lisäksi perustietoa kosteikkojen ja luonnon monimuotoisuuden yleissuunnittelusta. Näin vastaajille pyrittiin tarjoamaan lähtötietoja ja muistinvirkistystä vastaamisen tueksi. Saatekirje sisälsi myös alueilla tehtyjen yleissuunnitelmaulkaisujen kansikuvat.

Kokonaisuudessaan kysely lähetettiin valituilla yleissuunnittelualueilla seuraavasti:

- **Keski-Suomessa Laukaan ja Hankasalmen yleissuunnittelualueet** kattoivat koko Laukaan ja Hankasalmen kunnat ja yleissuunnittelua koskeva kysely kohdennettiin tiloille, jotka olivat saaneet yleissuunnittelun aikana kohde-ehdotuksen. Yhteensä tämä tarkoitti Laukaalla 36 tilaa ja Hankasalmella 34 tilaa.
- **Lounais-Suomessa Paimion Vähäjoen yleissuunnittelualueella** kysely lähetettiin tiloille, joiden yhteystiedot olivat yleissuunnittelujulkaisun jakelulistassa. Käytännössä tämä tarkoitti sitä, että suurin osa kyselyn saaneista tiloista oli tiloja, joille oli annettu yleissuunnittelun aikana kohde-ehdotus. Lounais-Suomen ympäristökeskuksen arvion mukaan osa kyselyn saaneista tiloista (~16 %) oli sellaisia tiloja, jotka eivät olleet saaneet kohde-ehdotusta, mutta jotka olivat muuten osallistuneet yleissuunnitteluun. Yhteensä kysely lähetettiin Paimion suunnittelualueella 60 tilalle.
- **Pirkanmaalla, Vesilahden yleissuunnittelualueella** kysely lähetettiin yleissuunnittelualueen viljelijöille, jotka olivat saaneet kohde-ehdotuksen yleissuunnittelun aikana tai muuten olivat osallistuneet yleissuunnitteluun. Suunnittelualueen suppeuden vuoksi tämä merkitsi käytännössä jokaista suunnittelualueella sijaitsevaa tilaa. Yhteensä kysely lähetettiin 38 tilalle.
- **Uudellamaalla, Vihtijoen yleissuunnittelualueesta** pääosa kuuluu Vihdin ja Karkkilan kuntiin. Lisäksi pieniä osia yleissuunnittelualueesta kuuluu Nurmijärven, Lopen ja Hyvinkään kuntiin. Käytännössä yleissuunnittelua toteutettiin kuitenkin Karkkilan ja Vihdin alueilla, joten kysely suunnattiin näiden kuntien alueille. Vihtijoen

alueella kyselyä ei voitu rajata koskemaan vain kohde-ehdotuksen saaneita tiloja ja lopulta kysely lähetettiin lähes kaikille vihtiläisille ja karkkilalaisille tiloille. Yhteensä kysely lähetettiin Vihdin ja Karkkilan alueella noin 196 tilalle.

Kokonaisuudessaan kysely lähetettiin 364 tilalle. Yksi lähetetyistä kyselyistä palautui virheellisten osoitetietojen vuoksi.

Vastausajan puolella välissä tiloille lähetettiin muistutus. Muistutusta ei lähetetty katoanalyysin perusteella, sillä kyselyyn vastattiin nimettömänä. Osittain tämä katoanalyysin puuttuminen aiheutti sen, että osa muistutuksen saaneista oli jo vastannut kyselyyn. Vaikka muistutuskirjeessä pyrittiin selkeästi toteamaan, että muistutus ei koske kyselyyn jo vastanneita, aiheutti muistutus jonkin verran epävarmuutta kyselyyn jo vastanneissa. Tämä epävarmuus näkyi yhteydenottoina kyselyn laatijaan. Katoanalyysin puuttuminen ja erityisesti nimettömänä vastaaminen oli kuitenkin kokonaisuudessaan perusteltu valinta. Erityisesti, kun yksi otokseen valituista alueista oli suunnittelualue, jolla kirjoittaja oli toiminut suunnittelijana, voitiin nimettömänä vastaamalla lisätä saatujen vastausten luotettavuutta.

3.3.3 Analysointi ja kirjoittamisvaihe

Kyselyn vastausten saavuttua aineistoa analysoitiin suorilla jakaumilla yksittäisen väittämän tarkkuudella excel- ja SPSS-ohjelmien avulla. Kaikki vastaukset vietiin aluksi E-lomakeohjelmaan, josta tiedot siirrettiin excel- ja SPSS for Windows 16.0 tilasto-ohjelmilla käsiteltäviksi. Mahdollisten tallennus- ja käsittelyvirheiden minimoimiseksi aineistoa tarkastettiin muun muassa poikkeavia arvoja etsimällä, sekä minimi- ja maksimiarvoja, jakaumaa ja hajontaa tarkastelemalla. Näin erityisesti siitä syystä, että vastausten siirtäminen manuaalisesti sähköiseen muotoon voi laskea kyselyn reliabiliteettia.

Kyselystä saatu kvalitatiivinen aineisto käsiteltiin luokittelemalla kaikki annetut avoimet palautteet ja kommentit teemoiksi. Haasteena kyselyaineiston luokittelussa oli se, että kirjallisenä annetun kommentin luokittelussa ei voida turvautua suullisen palautteen saamisen yhteydessä mahdolliseen tarkennuksen tai selvennyksen pyytämiseen. Palautteen analysointi jää näin olleen täysin analysoijan tulkinnan varaan. Näin ollen osassa kommentteissa voi olla runsaastikin tulkinnan varaa. Tulkinnanvaraisuus voi heikentää tulosten reliabiliteettia. Huomioitavaa on myös, että koska luokitus perustuu ainoastaan työn laatijan näkemykseen, olisi joku toinen voinut luoda erilaisen luokituksen. Luokitteluperusteiden läpinäkyvyyden takaamiseksi ja tulkinnan subjektiivisuuden vähentämiseksi liitettiin tuloksia esittelevään julkaisuun erityisen paljon suoria lainauksia viljelijöiden vastauksista. Otteet saaduista kommentteista valottanevat kirjoittajan luokitteluperusteita ja vähentävät selvityksen subjektiivisuutta.

Alustavan analyysin oltua valmis järjestettiin toinen aluekeskusten tapaaminen 4.3.2009 (liite 3), johon osallistuivat samat yleissuunnittelua koordinoivat henkilöt kuin joulukuussa järjestettyyn ensimmäiseen kokoukseen. Kokouksen ensisijaisena tarkoituksena oli yhdessä aluekeskusten kanssa pohtia kyselyn tuloksia ja tarkastella kyselyn kautta saatuja ehdotuksia. Yhdessä pohdittiin olivatko saadut vastaukset odotettuja ja kuinka kyselyn kautta saatuihin ideoihin ja kokemuksiin tulee reagoida. Ensimmäisen kokouksen tavoin kokous nauhoitettiin ja litteroitiin. Litteroinnin perusteella luotua kokousmuistiota käytettiin hyväksi myöhemmässä analysoinnissa ja kehittämisehdotusten laadinnassa.

Selvityksen tulokset koottiin Pirkanmaan ympäristökeskuksen raporteja sarjan julkaisuun, jonka pääkohderyhmänä ovat yleissuunnittelua toteuttavat tahot, erityisesti alueelliset ympäristökeskukset. Alueellisten ympäristökeskusten lisäksi julkaisun kohderyhmänä ovat mm. viljelijät, yleissuunnittelun ohjausryhmätahot sekä maa- ja metsätalousministeriö. Projektin viimeisen vaiheen muodostivatkin lähinnä julkaisutekstin tuottaminen ja oikolukeminen. Opinnäytetyön valmistumisen aikaan julkaisu on ympäristökeskuksen taittajan taitettavana ennen virallista julkaisua. Julkaisun visuaalinen ilme noudattaa ympäristöhallinnon sarjajulkaisujen ulkoasuohjeita ja erityisesti taulukoiden, kaavioiden ja kuvien yhteensopivuuden varmistaminen oli tärkeä osa julkaisun laatimisprosessia. Valokuvia julkaisuun saatiin kirjoittajan omista arkistoista sekä kollegoilta. Julkaisussa käsitellään selvityksen tuloksia yleisellä tasolla, aluekohtaisia eroja korostamatta. Alueittaiset erityispiirteet ja perustiedot kyselyssä mukana olleista suunnittelualueista päätettiin koota julkaisussa visuaaliselta ilmeeltään erillisille teemasivuille. Julkaisuprosessia helpottivat työn laatijan aikaisemmat kokemukset ympäristöhallinnon julkaisun laatimisesta (Koivuranta 2008). Lisäksi julkaisun laatimiseen käytettiin ympäristöhallinnon sarjajulkaisuohjetta (Ympäristöministeriö 2008), jossa esitetään ohjeita julkaisuprosessin eri työvaiheisiin.

Ennen julkaisun lopullista taittoa julkaisuluonnos oli alueellisten ympäristökeskusten yhteys henkilöiden kommentoitavana. Kommenttikierroksen tarkoituksena oli toimia osana vuoropuhelua, jota pidettiin tärkeänä jo kehitysprosessin aikaisemmissa vaiheissa. Tarkoituksena oli taata vuorovaikutteisuus, jonka avulla julkaisua voitiin edelleen kehittää. Kommenttien pohjalta julkaisua muokattiin, jolloin työn sisältö ja esitystapa tarkentuivat.

3.4 Kehittämisprojektin viestintä

Vuorovaikutteisen kehittämisprojektin onnistuminen on riippuvainen mm. onnistuneesta viestinnästä. Kehittämisprojektin alkuvaiheessa vuorovaikutteista viestintää tarvittiin erityisesti Pirkanmaan ympäristökeskuksen sisällä, jolloin eri tahojen toiveet ja tavoitteet toimeksiantoon liittyen pyrittiin yhdistämään yhdeksi konkreettiseksi kehittämistavoitteeksi. Myöhemmin

kyselyä ideoitaessa, toteutettaessa ja analysoitaessa viestintää tarvittiin myös muiden alueellisten ympäristökeskusten ja yleissuunnittelun ohjausryhmätahojen välillä. Puhelimitse, sähköpostitse ja kasvokkain tapahtuva tiedonvaihto antoi prosessiin syvyyttä, joka yhden henkilön tai organisaation kesken toimittaessa olisi jäänyt saavuttamatta. Kyselyn jakelussa erityisesti suunnittelualueiden maaseutusihteereillä oli merkittävä rooli ja tiedonvaihto kuntien maaseutuviranomaisten kanssa oli kyselytutkimuksen postittamisvaiheessa intensiivistä.

Projektin tulosten viestinnässä keskeisessä asemassa on luonnollisesti Pirkanmaan ympäristökeskuksen raportteja sarjaan laadittu julkaisu. Julkaisun ilmestymisestä laadittiin tiedote, jonka jakelussa hyödynnetään alueellisten ympäristökeskusten viestintäkanavia. Julkaisusta laajasti tiedottamalla pyritään parantamaan sen tunnettuutta ja edistämään siinä esitettyjen kehitysehdotusten käyttöönottoa aluekeskuksissa. Julkaisun käytettävyyttä lisää se, että julkaisu tulee olemaan luettavissa ja ladattavissa Pirkanmaan ympäristökeskuksen verkkosivuilla pdf-muodossa. Julkaisun lisäksi kyselyn tuloksista laadittiin dia-esitys, jota alueelliset ympäristökeskukset voivat hyödyntää kertoessaan yleissuunnittelusta ja erityisesti kyselyn tuloksista. Lisäksi työn laatija voi hyödyntää tehtyä dia-esitystä mm. luonnon monimuotoisuuden neuvottelupäivillä, joilla selvityksen tuloksia muun muassa voitaisiin esitellä.

Koska selvityksen perimmäisenä ajatuksena oli saada viljelijöiden ja alueellisten ympäristökeskusten ajatukset paremmin toistensa tietoon, haluttiin viljelijöille antaa myös mahdollisuus helposti saada tietoa selvityksen tuloksista. Kyselyn yhteydessä halukkaat viljelijät saattoivat antaa yhteystietonsa myöhempää kyselyn tuloksia koskevaa tiedotusta varten. Yhteensä lähes 40 % kyselyyn vastanneista ilmoitti yhteystietonsa, jotta he voisivat seurata kyselyn edistymistä ja saisivat tietoa siitä jatkossakin. Julkaisun ilmestyttyä kaikille yhteystietonsa antaneille lähetetään tiedotekirje, jossa kerrotaan kyselytutkimuksen keskeisimmistä tuloksista sekä mahdollisuudesta tutustustua julkaisuun verkossa.

3.5 Kehittämisprojektin keskeisimmät tulokset

Kehittämisprojektin keskeisimpänä tuloksena voidaan pitää Pirkanmaan ympäristökeskuksen raportteja -sarjassa ilmestyvää julkaisua (liite 1). Julkaisussa esitellään viljelijöille tehdyn kyselytutkimuksen tulokset sekä tulosten perusteella tehdyt kehitysehdotukset. Julkaisu sisältää myös perustietoa kosteikkojen ja luonnon monimuotoisuuden yleissuunnittelusta. Julkaisussa selvityksen tuloksia on käsitelty suurelta osin alueittaisia eroja korostamatta. Kyselytutkimuksen ja muiden tutkimusmenetelmien kautta todetut alueelliset erot on pääosin esitetty erillisillä teemasivuilla, jotka käsittelevät selvityksessä mukana olleita yleissuunnittelualueita ja alueiden kyselytulosten eroja. Kokonaisuudessaan julkaisussa pyrittiin erityisesti kehityseh-

dotusten selkeään esitystapaan, jossa informatiivisten kuvioiden ja taulukoiden avulla keskeisimmät tulokset ja johtopäätökset pyrittiin esittämään tiivistetyssä muodossa.

Julkaisu tulee olemaan alueellisten ympäristökeskusten sekä muiden yleissuunnittelun toimijoiden käytettävissä ympäristökeskuksen verkkosivuilla. Tavoitteena on, että alueelliset ympäristökeskukset tarkastelevat omia yleissuunnittelukäytänteitään julkaisussa esitettyjen tulosten kontekstissa ja kehittävät toimintamallejansa viljelijöiden tarpeita vastaaviksi. Julkaisussa esitettyjä kehitysehdotuksia voidaan hyödyntää yleissuunnittelun kehittämistyön lisäksi myös muissa erityistukien markkinointiin ja viljelijöihin liittyvissä hankkeissa.

Konkreettisten, mitattavien tulosten lisäksi projekti poiki useita abstraktimpia tuloksia, joiden vaikutukset voidaan nähdä projektissa mukana olleissa tahoissa. Yleissuunnittelun kehittämisprojekti oli oppimisprosessi mm. prosessissa mukana olleille alueellisille ympäristökeskuksille. Kehittämisprojekti antoi mukana olleille aluekeskuksille mahdollisuuden tarkastella toimintamallejaan viljelijöiden näkökulmasta. Tämä näkökulma terävöityi prosessin edetessä, kyselyä ideoitaessa ja tuloksia yhdessä analysoitaessa. Mukana olleiden henkilöiden kohdalla henkilökohtaisen ja oman organisaation toiminnan arvointi oli keskeisessä asemassa. Voidaan sanoa, että kehittämisprosessi itsessään toimi käytänteiden kehittämisen ja arviointityökaluna.

Vaikka selvityksen tarkoituksena ei ollut vertailla mukana olleiden suunnittelualueiden paremmuutta, tarjosi kokouksissa tapahtunut ajatustenvaihto foorumin alueellisten ympäristökeskusten ideoiden ja toimintamallien vertailuun. Kehittämisprojektin tuloksena voidaankin pitää entistä avoimemman keskusteluyhteyden muodostumista projektissa mukana olleiden alueellisten ympäristökeskusten välillä. Tämänkaltaisen yhteistyö auttaa yleissuunnittelun jatkuvassa kehittämistyössä.

Kehitysprojektin tuloksena voidaan pitää myös projektin aikana työn laatijassa tapahtunutta oppimista ja kehittymistä. Systemaattinen oman työn ja kehittymisen arviointi projektin aikana auttoi saavuttamaan tuloksia, jotka auttavat myös tulevaisuudessa tehtävissä maatalouden ympäristönsuojelun parissa. Onnistumisten kautta lisääntynyt usko omaan kykyihinkin sekä ammatillisen varmuuden lisääntyminen ovat vain osa niistä tuloksista, joita pitkäaikainen kehittämisprojekti mahdollisti. Enemmän projektin vaikutuksia työn laatijan ammatilliseen kehitykseen on käsitelty projektin arvioinnin yhteydessä.

3.6 Kehittämisprojektin arviointi

Kehittämisprojektin tavoitteena oli selvittää viljelijöiden kokemuksia kosteikkojen ja luonnon monimuotoisuuden yleissuunnittelusta ja antaa suuntaviivoja yleissuunnittelun kehittämistyö-

hön. Tavoitteena oli tuottaa sekä tietoa selvityksen kohteena olleista suunnittelualueista että laajemmin yleistettävää tietoa yleissuunnittelusta viljelijän näkökulmasta. Kehittämisprosessin peruskysymyksenä oli, kuinka viljelijät ovat kokeneet kosteikkojen ja luonnon monimuotoisuuden yleissuunnitteluprosessin ja kuinka tätä prosessia voidaan edelleen kehittää viljelijöiden toiveita ja tarpeita vastaavaksi. Kysymyksiin etsittiin vastauksia viiden suunnittelualueen viljelijöille tehdyn kyselytutkimuksen avulla, alueellisten ympäristökeskusten ryhmäkeskusteluilla ja tarkastelemalla erityisesti yleissuunnittelua osallistavan suunnittelun kontekstissa. Projektin tulokset haluttiin saada alueelliset ympäristökeskukset tavoittavaan julkaisuun, jota voitaisiin hyödyntää yleissuunnittelua kehitettäessä. Kehittämissuunnitelma onnistui tavoitteiden mukaisesti ja sille asetetut konkreettiset tavoitteet toteutuivat toteutettuna kyselytutkimuksena, alueellisten ympäristökeskusten kokouksina, toimivana viestintänä ja Pirkanmaan ympäristökeskuksen raportteja sarjassa ilmestyvänä julkaisuna. Konkreettisten tulosten lisäksi onnistuneena voidaan pitää myös prosessia, jonka avulla selvitys toteutettiin ja julkaisu laadittiin. Seuraavaksi arvioidaan hieman eräitä kehitysprosessin ja tulosten yksityiskohtia.

3.6.1 Valitut tutkimusmenetelmät

Kehittämissuunnitelmaan valitut tutkimusmenetelmät osoittautuivat selvityksen kannalta tarkoituksenmukaisiksi. Samanaikaisesti käytetyt tutkimusmenetelmät tukivat ja täydensivät hyvin toisiaan. Menetelmiin perehtyminen oli aikaa vievää, mutta huolellisen valmistelun ansiosta vältettiin mm. kyselytutkimuksen validiteettiin ja reliabiliteettiin liittyvät virheet. Tutkimuksen sisäinen validiteetti kertoo missä määrin valittu mittari tai kysymys mittaa tutkittavaa ominaisuutta. Kyselytutkimuksen ulkoisen validiteetin käsite taas liittyy tutkimuksen tulosten yleistettävyyteen. (Heikkilä 2004, 186-187.) Kyselytutkimuksen validiteetin eli pätevyyden varmistamiseksi kyselyä suunniteltiin yhdessä eri yleissuunnittelutahojen kanssa. Kyselyssä esitettyihin kysymyksiin saatiin kommentteja alueellisilta ympäristökeskuksilta, kuntien ympäristösihteereiltä ja yleissuunnittelun hanketyöntekijöiltä.

Heikkilän (2004, 186) mukaan tutkimuksen sisäinen reliabiliteetti osoittaa mittaustulosten pysyvyyttä ja johdonmukaisuutta. Ulkoisesti reliabeli tutkimus taas on toistettavissa myös muissa tutkimuksissa ja tilanteissa. Kyselytutkimuksen reliabiliteetti pyrittiin varmistamaan tulkinnanvaraiset kysymykset eliminoimalla ja minimoimalla mahdolliset otantavirheet valikoimalla kyselyn otos tarkasti.

Kyselytutkimuksen laatiminen opetti työn laatijalle paitsi tutkimuskäytäntöjä, myös kriittistä ajattelua ja analysointitaitoja. Erityisesti kehitysprosessiin ja tutkimukseen liittyvä subjektiivinen panos vaatii tarkkaa oman toiminnan arviointia prosessin eri vaiheissa. Selvityksen reliabiliteetin ja validiteetin kannalta huomioitavaa oli, että kirjoittaja oli työskennellyt suunnittelun

nittelijana tutkimuksen kohteena olleessa yleissuunnitteluhankkeessa (Koivuranta 2008). Kyselytutkimuksessa tämänkaltaisen aineiston keräämiseen liittyvä tekijä voi olla potentiaalinen virhelähde, aiheuttaen vastaajissa systemaattista asioiden vähättelyä tai kaunistelua (Heikkilä 2004, 187.). Selvityksen reliabiliteetin kannalta voidaankin pitää oleellisena, että kyselyyn vastattiin anonymisti, jolloin mahdollinen houkutus vastausten muunteluun ja sensurointiin on voinut vähentyä.

Kirjoittajan samanaikainen rooli kyselyn laatijana ja yleissuunnittelun suunnittelijana oli osaltaan myös vahvuus, koska kirjoittaja yleissuunnittelussa tiiviisti toimineena tunsu alan ja esimerkiksi aluekeskusten toimintamallit. Lisäksi aluekeskusten kanssa pidetyt ryhmäkeskustelut kyselyä laadittaessa ja analysoitaessa osaltaan lievensivät kirjoittajan subjektiivisen tulkinnan voimakkuutta tuloksissa ja tätä kautta nostivat selvityksen ulkoista validiteettia.

3.6.2 Kehittämiprojekti prosessina

Arvioitaessa kehittämiprojektia prosessina, voidaan todeta, että se oli monivaiheinen ja vuorovaihteinen. Jo esiselvitys- ja ideointivaiheessa työhön osallistettiin runsaasti asiantuntijoita yleissuunnittelun aihepiireihin liittyen. Toisaalta tämä laaja-alainen yhteistyö osittain lisäsi työn toteuttamisen raskautta, mutta ennen kaikkea se mahdollisti monipuolisen lähestymistavan jo projektin alkumetreiltä lähtien. Onnistunut projekti vaatiikin aikaa, suunnitelmallisuutta ja kärsivällisyyttä erityisesti suunnitteluvaiheessa. Yleissuunnittelun kehittämiprojektin onnistumista edesauttoivat pitkä idean kypsyttelyaika, selkeä tehtävänanto toimeksiantajalta sekä kirjoittajan kokemus yleissuunnittelutyöstä sekä ympäristöhallinnossa toimimisesta.

Projektin kannalta erityisen onnistuneena voidaan pitää esiselvityksen aikana jäsentynyttä työn rajausta, joka oli selkeästi tarvelähtöinen ja kunnianhimoinen. Osittain projektin alussa keskustelua käytiinkin juuri työn laajuudesta erityisesti ammattikorkeakoulun tavoitteita pohdittien. Valtakunnalliseen kehittämistyöhön tähtäävä projekti ei laajuudeltaan välttämättä vastaa ammattikorkeakoulun opinnäytetyön tavoitteita. Työn laatijan aikaisempi kokemus ja kiinnostus sekä selkeä tarve selvitykselle ratkaisivat kuitenkin selvityksen tavoitteet ja laajuuden. Työn toimeksiantajan kanssa päädyttiin haasteelliseen, joskaan ei epärealistiseen tavoitteenasetteluun, jonka tarkoituksena oli toimia mahdollisimman kattavana oppimisprosessina työn laatijalle ja erityisesti mahdollisimman hyödyllisenä toimeksiantajana Pirkanmaan ympäristökeskukselle ja ympäristöhallinnolle laajemminkin.

Kosteikkojen ja luonnon monimuotoisuuden yleissuunnittelu, samoin kuin alueellisen ympäristökeskuksen toimintamallit olivat tulleet tutuiksi työn laatijalle jo ennen varsinaisen opinnäy-

tetyöprosessin aloittamista. Yleissuunnittelun ja ympäristöhallinnon tuntemisesta oli merkittävä apu opinnäytetyöprosessin edetessä. Kokemus yleissuunnittelusta suunnittelijan näkökulmasta tarjosi lähtökohdan uuden tiedon rakentamiselle. Prosessi perehdyttikin tekijänsä entistä syvemmin yleissuunnittelun metodiikkaan ja viljelijöiden ja ympäristöhallinnon suhteeseen. Prosessin aikana tekijälle muodostui kattava kuva erilaisista tavoista suunnitella, kehittää ja toteuttaa yleissuunnittelua.

Erityisen onnistuneena kehittämisprojektissa voidaan pitää alueellisten ympäristökeskusten kesken järjestettyjä kokouksia. Osallistujat kokivat tapaamiset positiivisiksi ja kokemusten vaihto alueellisten ympäristökeskusten välillä oli tuloksellisia. Kokousten järjestelyt ja ajankohdat palvelivat hyvin projektia ja erityisesti kahden erillisen kokouksen järjestäminen koettiin positiiviseksi. Järjestämällä kokoukset sekä ennen kyselytutkimusta että kyselytutkimuksen jälkeen, mahdollistettiin alueellisten ympäristökeskusten välinen vuorovaikutus, joka olisi ollut huomattavasti suppeampaa, mikäli jompikumpi kokous olisi korvattu esimerkiksi sähköisen viestinnän avulla. Sähköpostia, puheluita ja kirjeitä käytettiin luonnollisesti tukemaan projektin suunnittelua, mutta erityisen hedelmällistä oli kasvatusten tapahtuva vuorovaikutus kyselyn suunnittelu- ja analysointivaiheessa. Alun perin kokousten tilalle suunnitellut yksittäin tehtävät teemahaastattelut aluekeskusten yleissuunnittelukoordinaattorien kanssa eivät olisi tarjonneet samaa laajan vuorovaikutuksen mahdollisuutta kuin järjestetyt kokoukset. Vaikka teemahaastattelujen kautta olisi voitu kenties saada yksityiskohtaisempaa tietoa yksittäisten alueiden yleissuunnittelukäytänteistä, ei haastatteluissa kokousten tapaan olisi voitu hyödyntää useiden eri tahojen muodostaman keskusteluyhteyden synergiaetua. Kokoukset toimivat ideapajoina ja kokemuksia vaihtamalla voitiin jakaa eri alueilla hyväksi havaittuja käytäntöjä. Tapaamisten aikana voitiin myös vaihtaa suoraan viljelijöiltä jo aikaisemmin saatua palautetta, jota voitiin hyödyntää kehitysehdotuksia laadittaessa. Yhdessä pohtimalla voitiin lisäksi tarkentaa alueellisten ympäristökeskusten tavoitteita yleissuunnittelun suhteen. Myös työn tekijälle kokoukset olivat oppimisprosessi. Kokousten käytännön järjestäminen ja johtaminen kehittivät mm. suullista ja kirjallista ilmaisua sekä organisointitaitoja.

Kenties raskain vaihe kehittämisprosessissa oli alueellisen ympäristökeskuksen julkaisun tuottaminen. Kyselyn ja keskustelujen tulosten analysointi ja erityisesti purkaminen jalostuneiksi pohdinnoiksi ja johtopäätöksiksi vaati ponnisteluja. Johdonmukaisen argumentoinnin ja julkaisun koherentin rakenteen muodostaminen vaati erityisesti oman tekstin laadun ja rakenteen jatkuvaa arviointia ja palautteen aktiivista hankkimista niin työ- ja opiskelutovereilta, perheenjäseniltä kuin oppilaitoksestakin. Vaikka kyseessä oli tutkimus, johon vertailtavaa selvitystä ei ole aikaisemmin tehty, pyrittiin tulokset myös asettamaan dialogiin aiemman teorian ja tutkimuksen kanssa. Erityisesti julkaisun tiivistäminen ja siirtyminen pois laveasta kuvaamisesta eksaktiin ja napakkaan esitystapaan vaati harjoitusta. Tarkempien päätelmien tekeminen oli prosessi, jossa kyselytutkimuksen tulosten monipuolinen arviointi pitkällä ajajänteellä auttoi.

Tekstin tuottamista ja ajatusten kehittämistä tukikin aikataulullisesti joustava toimeksianto. Toimeksiantaja ei ollut määritellyt työn valmistumiselle takarajaa ja kirjoittajalle avautuikin mahdollisuus verkkaiseen toteutustahtiin ja ajatusten pohdiskeluun. Mikäli julkaisun valmistumisen ajankohta ja kirjoittajan valmistuminen olisivat olleet tiukemman aikataulun määrittelemiä, olisi sekä julkaisusta että opinnäytteestä muodostunut erinäköinen kokonaisuus. Huolellisen prosessin tuloksena julkaisusta muodostui ajankohtainen ja hyödyllinen kokonaisuus, johon työn toimeksiantaja ja projektin yhteistyötahot olivat tyytyväisiä. Selvityksen vaikutukset yleissuunnitteluun ovat arvioitavissa vasta myöhemmin, mutta lähtökohtaisesti tulosten ja tehdyn julkaisun voidaan nähdä vievän yleissuunnittelun kehitystyötä eteenpäin. Tehty selvitys on ensimmäinen viljelijöiden yleissuunnittelukokemuksia kartoittava tutkimus ja jo projektin aikana todettiin sen herättäneen kiinnostusta ja muita pienempiä paikallisia selvityksiä. Yleissuunnittelun kehittämistavoitteiden lisäksi selvityksen tulosten todettiin soveltuvan myös laajempaan maatalouden ympäristönsuojelun kehittämistyöhön. Viljelijöiden ajatukset mm. ympäristötukijärjestelmästä ja ympäristöhallinnosta antavat suuntaa myös muulle kehittämis- ja hanketyölle. Toimeksiantajan tarpeen lisäksi työlle näyttikin olevan laajempi yhteiskunnallinen ja toimintapoliittinen tarve.

Työn laatijalle työ oli kokonaisvaltainen kehittämis- ja kehittymisprosessi. Oman alan tiedon kriittisen tulkinnan ja vuorovaikutteisen projektityön kautta sekä tutkimuksen tekoon että projektityöskentelyyn liittyvä kokemus lisääntyi. Henkilökohtaista oppimista edesauttoi säännöllinen vuorovaikutus Pirkanmaan ympäristökeskuksen työtovereihin. Alueelliselta ympäristökeskukselta työn laatija sai tukea ja neuvoja opinnäytetyön tekemiseen koko prosessin ajan. Juuri jatkuva vuorovaikutus ympäristökeskusten ja oppilaitoksen kanssa mahdollisti sekä kehittämis- että opinnäytetyöprosessin onnistumiset. Opinnäytetyö olikin kokonaisvaltainen ja vuorovaikutteinen prosessi, joka osittain jatkuu muun muassa syntyneinä yhteistyön muotoina.

Lähteet

Aakkula, J. - Jokinen, P.- Kaljonen, M. & Kröger, L. 2006. Maatalouden ympäristöpolitiikan skaalat ja oppiminen. MTT:n selvityksiä 127. Tampereen yliopistopaino, Juvenes Print.

Aarnos, E. 2007. Kouluun lapsia tutkimaan: havainnointi, haastattelu ja dokumentit. Teoksessa Aaltola, J. & Valli, R. Ikkunoita tutkimusmetodeihin I. Metodien valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalla tutkijalle. 2. painos. Juva: PS-kustannus, 170-183.

Franzén, J & Lehtomaa, L. 2005. Luonnon monimuotoisuuden säilyttäminen ja hoito - näkökulmia yrittäjyyteen. Lounais-Suomen ympäristökeskuksen monistesarja 11/2005. Turku: Karhukopio. 2005.

Grönfors, M. 2007. Havaintojen teko aineistonkeräyksen menetelmänä. Teoksessa Aaltola, J. & Valli, R. Ikkunoita tutkimusmetodeihin I. Metodien valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalla tutkijalle. 2. painos. Juva: PS-kustannus, 151-167.

Heikkilä, M. (toim.). 2002. Maatalousalueiden luonnon monimuotoisuuden yleissuunnitteluopas. Suomen ympäristö 591. Vantaa: Sinari Oy.

Heikkilä, T. 2004. Tilastollinen tutkimus. 5.painos. Helsinki: Edita.

Heikkinen, H. L. T. 2006. Toimintatutkimuksen lähtökohdat. Teoksessa H. L. T. Heikkinen, E. Rovio & L. Syrjälä (toim.) Toiminnasta tietoon. Toimintatutkimuksen menetelmät ja lähestymistavat. Vantaa: Kansanvalistusseura, 15-38.

Heikkinen, H. - Rovio, E. & Syrjälä, L. (toim.). 2007. Toiminnasta tietoon. Toimintatutkimuksen menetelmät ja lähestymistavat. Helsinki: Kansanvalistusseura.

Hirsjärvi, S. & Remes, P. & Sajavaara, P. 2004. Tutki ja kirjoita. 10.painos. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Härjämäki, K. & Kaljonen, M. 2007. Niityltä kartalle ja käytäntöön - Maatalousalueiden luonnon monimuotoisuuden yleissuunnittelun vaikuttavuus. Suomen ympäristökeskuksen raportteja 6/2007.

Kaljonen, M. 2002. Maatalouden ympäristötuen paikallisia sovellutuksia. Tapaustutkimus Lappajärven valuma-alueelta. Alueelliset ympäristöjulkaisut 285. Länsi-Suomen ympäristökeskus. Helsinki: Edita Prima Oy.

Karhunen, A. 2007. Maatalousalueiden monivaikutteisten kosteikkojen yleissuunnitteluopas - ohjeita suunnittelijalle. Lounais-Suomen ympäristökeskuksen raportteja 1/2007. Turku: Karhukopio Oy.

Koivuranta, R. 2008. Maatalousalueiden luonnon monimuotoisuuden ja kosteikkojen yleissuunnitelma, Vesilahti. Tuonenojan, Toivolanojan ja Naarvanjoen valuma-alueet. Pirkanmaan ympäristökeskuksen raportteja 06/2008. Tampere: Yliopistopaino.

Kröger, L. 2002. Osallistuva suunnittelu maatalouden ympäristöpolitiikassa - Viljelijöiden näkemyksiä osallistumisesta, vaikuttamismahdollisuuksista ja ympäristöhoidosta. . MTT:n selvityksiä 7. Data Com Finlad Oy.

Kulmala, A. 2005. Lounais-Suomen ympäristökeskuksen moniste 6/2005. Tilakohtainen ympäristöneuvonta ja alueellinen yleissuunnittelu. Savijoen maatalouspilotin loppuraportti. Turku: Karhukopio Oy.

- Kuussaari, M.- Heliölä, J. - Tiainen, J. & Helenius, J. (toim.). 2008. SY 4/2008 Maatalouden ympäristötuen merkitys luonnon monimuotoisuudelle ja maisemalle: MYTVAS-loppuraportti 2000-2006. Suomen ympäristö 4/2008. Suomen ympäristökeskus (SYKE). Vammala: Vammalan kirjapaino Oy.
- Loikkanen, T.- Sijojoki, T. & Wallenius, P. 1997. Osallistavan suunnittelun opas luonnonvarammattilaisille. Metsähallitus. Kuopio: Suomen Graafiset Palvelut Oy.
- Lundström, Pakkanen, Myllyoja & Aaltonen 2008. Kosteikkojen ja luonnon monimuotoisuuden yleissuunnitelma. Paimion Vähäjoki. Lounais-Suomen ympäristökeskuksen raportteja 3/2008. Helsinki: Edita Prima Oy.
- MAVI 2009. Maatalouden ympäristötuki. [WWW-dokumentti]. <<http://www.mavi.fi/fi/index/viljelijatuuet/maataloudenymparistotuki.html>>. (Päivitetty 27.4.2009, luettu 28.4.2009).
- Niemi, J. & Ahlstedt, J. 2008. Suomen maatalous ja maaseutuelinkeinot 2008. MTT Taloustutkimus julkaisuja 108. Vammala: Vammalan Kirjapaino Oy.
- Pimenoff, S. & Vuorinen, E. 2008. Kosteikkojen ja luonnon monimuotoisuuden yleissuunnitelma Vihtijoen valuma-alueella. Uudenmaan ympäristökeskuksen raportteja 8/2008. Helsinki: Edita Prima Oy.
- Tiainen, J. - Kuussaari, M. - Laurila, I.P. & Toivonen, T. 2004. Millainen on suomalainen maatalousympäristö? Teoksessa Elämää pellossa. Suomen maatalousympäristön monimuotoisuus. Tiainen, J.- Kuussaari, M. - Laurila, I. P- & Toivonen, T. (toim.) 2004. Helsinki: Edita Publishing Oy, 16-23.
- Turtola, E & Lemola, R. (toim.). 2008. Maatalouden ympäristötuen vaikutukset vesistökuormitukseen, satoon ja viljelyn talouteen v. 2000-2006 (MYTVAS 2). Maa- ja elintarviketalouden tutkimuskeskuksen julkaisuja: Maa- ja elintarviketalous 120. Dark Oy.
- Valli, R. 2007. Kyselylomaketutkimus. Teoksessa Aaltola, J. & Valli, R. (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin I. Metodien valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle. 2. painos. Juva: PS-kustannus, 102-125.
- Wallenius, P. 2001. Osallistava strateginen suunnittelu julkisten luonnonvarojen hoidossa. Metsähallituksen julkaisuja 41. Helsinki: Edita Oyj.
- Yliniemi, I. 2008a. Maatalousalueiden luonnon monimuotoisuuden ja kosteikkojen yleissuunnitelma, Laukaa. Keski-Suomen ympäristökeskuksen raportteja 1/2008. Helsinki: Edita Prima Oy.
- Yliniemi, I. 2008b. Maatalousalueiden luonnon monimuotoisuuden ja kosteikkojen yleissuunnitelma, Hankasalmi. Keski-Suomen ympäristökeskuksen raportteja 2/2008. Helsinki: Edita Prima Oy.
- Ympäristöministeriö. 2008. Ympäristöhallinnon sarjajulkaisuohje. Ohjeita julkaisuprosessin eri työvaiheisiin. Helsinki: Edita Prima Oy.

Kuvaluettelo

Kuva 1: Esimerkki yleissuunnitelmajulkaisun kohdekartan osasta, jossa suunnitelmakohteet identifioitu numeroimalla sekä yleissuunnitelmakartan selitteestä, jossa näkyvissä tehty luokittelu (Koivuranta 2008.).....	16
--	----

Taulukkoluetelo

Taulukko 1: Yleissuunnittelun avulla edistettävät erityiset ja ei-tuotannolliset investoinnit tuet tukikaudella 2007-2013	9
Taulukko 2: Yleissuunnittelun alueen valintakriteerejä (Heikkilä 2002; Karhunen 2007.)	11
Taulukko 3: Yleissuunnittelun aikana maastossa kartoitettavia kohteita (Heikkilä 2002; Karhunen 2007.)	14
Taulukko 4: Selvitykseen valitut yleissuunnitelmat aluekeskuksittain jaoteltuina.....	21
Taulukko 5: Selvityksessä käytetyt aineistot.....	22
Taulukko 6: Kehittämisprojektin vaiheet ja työn laatijan roolin muuttuminen projektin aikana	28

Liitteet

Liite 1 Kehitysprojektin julkaisun sisällys	45
Liite 2 Kokouskutsu alueellisten ympäristökeskusten tapaamiseen 5.12.2008.....	47
Liite 3 Kokouskutsu alueellisten ympäristökeskusten tapaamiseen 3.4.2009	48

Liite 1 Kehitysprojektin julkaisun sisällys

SISÄLLYSLUETTELO

1 Johdanto

2 Maatalousalueiden luonnon monimuotoisuuden ja kosteikkojen yleissuunnittelu

2.1 Kosteikkojen ja luonnon monimuotoisuuden yleissuunnittelun tavoitteet

2.2 Yleissuunnitteluprosessi

3 Selvityksen toteutus

3.1 Selvityksen tavoitteet

3.2 Selvityksen rakenne

3.3 Käytetyt menetelmät ja aineisto

3.3.1 Kyselytutkimus

3.3.2 Aluekeskusten ryhmäkeskustelut

3.3.3 Yleissuunnitelmat ja hankkeiden kustannustilitystiedot

3.3.4 Yleissuunnittelusta ja osallistamisen teoriasta aikaisemmin julkaistut teokset

3.4 Aineiston analysointi- ja käsittelymenetelmät

4 Tulokset ja tulosten tarkastelu

4.1 Otoksen edustavuus ja vastaajanäytteen rakenne

4.1 Yleissuunnittelun toteuttajataho

4.2 Viestintä ja osallistaminen

4.2.1 Käytössä oikeita viestinnän välineitä

4.2.2 Yleissuunnittelu vuoropuhelun edistäjänä

4.2.3 Suunnittelijat sillanrakentajina

4.2.4 Valtaa ja vastuuta - Viljelijöiden mahdollisuudet vaikuttaa kartoitettaviin ja suunnitelmassa esitettäviin kohteisiin

4.2.5 Tiedottamisen ja osallistamisen riittävyys kokonaisuudessaan

4.3 Yleissuunnittelun maastotyö

4.4 Yleissuunnittelu erityistukien ja ei-tuotannolliset investoinnit -tukien edistäjänä

4.5 Yleissuunnitelmajulkaisu

4.6 Suunnittelusta toteutukseen

4.7 Yleissuunnittelun vaikuttavuus

4.8 Yleissuunnittelun tarpeellisuus

4.9 Yleissuunnittelun vaihtoehdot

Laatikko 1. Uusimaa - Vihti-joen valuma-alue

Laatikko 2. Pirkanmaa - Vesilahti, Naarvanjoen, Toivolanojan ja Tuonenojan valuma-alueet

Laatikko 3. Lounais-Suomi - Paimion Vähäjoki

Laatikko 4. Keski-Suomi - Laukaa ja Hankasalmi

5 Kohti entistä vaikuttavampaa yleissuunnittelua - selvityksen tulosten hyödyntäminen yleissuunnittelussa

5.1 Yleissuunnittelun haasteet

5.1.1 Viestintä ja osallistaminen tehostamalla kuntoon

5.1.2 Tukipolitiikkaan ja ympäristökeskukseen liittyvät ennakkoluulot

5.1.3 Suunnitelmasta toteutukseen

5.2 Yleissuunnittelun vahvuudet

5.2.1 Toimivalla konseptilla runsaasti piilovaikutuksia

5.2.2 Viljelijöillä uusi mahdollisuus vaikuttaa

5.3 Yleissuunnittelun uhat

5.3.1 Vapaaehtoisuuden muuttuminen määräyksiksi

5.3.2 Yleissuunnittelun muuttuminen pelkäksi kartoitustyöksi ilman neuvonnallista otetta

5.4 Yleissuunnittelun mahdollisuudet

5.4.1 Laajempi hankkeiden ja toimijoiden välinen yhteistyö

6 Johtopäätökset

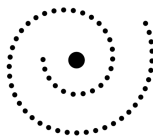
Lähteet

Liitteet

Liite 1 Kyselytutkimus

Kuvailulehdet

Liite 2 Kokouskutsu alueellisten ympäristökeskusten tapaamiseen 5.12.2008

**PIRKANMAAN
YMPÄRISTÖKESKUS**

KOKOUSKUTSU

27.11.2008

Yleissuunnittelun kehittäminen viljelijöiden kokemusten avulla

KOKOUS 1/2008

Aika 5.12.2008, kello 10.00
Paikka Kokoushuone Naskali, Attila
Pirkanmaan ympäristökeskus (Yliopistonkatu 38, 33101 Tampere)

Esityslista

1. Kokouksen avaus
2. Kokoukseen osallistuvien esittäytyminen
3. Opinnäyte
4. Aluekeskusten käytössä olevat toimintamallit yleissuunnittelussa
5. Viljelijäkysely
6. Seuranta ja jatko
7. Kokouksen päättäminen

Tervetuloa!
Riina Koivuranta

Jakelu Heidi Heino, Pirkanmaan ympäristökeskus
Tiina Schultz, Pirkanmaan ympäristökeskus
Liisa Horppila-Jämsä, Keski-Suomen ympäristökeskus
Anni Karhunen, Lounais-Suomen ympäristökeskus
Irmeli Ahtela, Uudenmaan ympäristökeskus

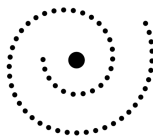
• Yliopistonkatu 38 . PL 297, 33101 Tampere . Asiakaspalvelu 020 690 164 . Vaihde 020 490 104 . www.ymparisto.fi/pir

• Yliopistonkatu 38 . PB 297, FI-33101 Tammerfors, Finland . Kundenservice +358 20 690 164 . Växel +358 20 490 104 . www.miljo.fi/pir

• Laboratorio . Kokkolankatu 4 . PL 297, 33101 Tampere . Asiakaspalvelu 020 690 164 . Vaihde 020 490 104 . www.ymparisto.fi/pir

• Laboratoriet . Kokkolankatu 4 . PB 297, FI-33101 Tammerfors, Finland . Kundenservice +358 20 690 164 . Växel +358 20 490 104 . www.miljo.fi/pir

Liite 3 Kokouskutsu alueellisten ympäristökeskusten tapaamiseen 3.4.2009

**PIRKANMAAN
YMPÄRISTÖKESKUS**

KOKOUSKUTSU

8.2.2009

Yleissuunnittelun kehittäminen viljelijöiden kokemusten avulla
KOKOUS 1/2009

Aika 4.3.2009, kello 10.00
Paikka Kokoushuone Kurso, Attila
Pirkanmaan ympäristökeskus (Yliopistonkatu 38, 33101 Tampere)

Esityslista

1. Kokouksen avaus
2. Kyselyn alustavat tulokset
3. Mahdolliset kehittämissuositukset kyselyn pohjalta
4. Tuloksista tiedottaminen
5. Julkaisu
6. Seuranta ja jatko
7. Kokouksen päättäminen

Tervetuloa!
Riina Koivuranta

Jakelu Heidi Heino, Pirkanmaan ympäristökeskus
Tiina Schultz, Pirkanmaan ympäristökeskus
Liisa Horppila-Jämsä, Keski-Suomen ympäristökeskus
Anni Karhunen, Lounais-Suomen ympäristökeskus
Irmeli Ahtela, Uudenmaan ympäristökeskus

• Yliopistonkatu 38 . PL 297, 33101 Tampere . Asiakaspalvelu 020 690 164 . Vaihde 020 490 104 . www.ymparisto.fi/pir

• Yliopistonkatu 38 . PB 297, FI-33101 Tammerfors, Finland . Kundenservice +358 20 690 164 . Växel +358 20 490 104 . www.miljo.fi/pir

• Laboratorio . Kokkolankatu 4 . PL 297, 33101 Tampere . Asiakaspalvelu 020 690 164 . Vaihde 020 490 104 . www.ymparisto.fi/pir

• Laboratoriet . Kokkolankatu 4 . PB 297, FI-33101 Tammerfors, Finland . Kundenservice +358 20 690 164 . Växel +358 20 490 104 . www.miljo.fi/pir